Ilona Rauhala

Uralilaiset adjektiivit

Sanaluokan historian hahmottelua

Esitetään Helsingin yliopiston humanistisen tiedekunnan suostumuksella
julkisesti tarkastettavaksi Metsätalon luentosalissa 2
29. elokuuta 2015 klo 10.

Suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja
kirjallisuuksien laitos
Helsingin yliopisto
2015

Copyright © Ilona Rauhala 2015

Painoksessa olevat artikkelit on julkaistu alkuperäisten julkaisijoiden luvalla.

Kansi: Samuli Timonen

ISBN 978-951-51-1437-2 (painettu teos)
ISBN 978-951-51-1438-9 (sähköinen julkaisu)

Bulbus Oy
Helsinki 2015

Abstract

The dissertation consists of five articles, as well as an introductory chapter that explains the background of the study and also draws together the main results of the articles. The study concentrates on the adjectives in the Uralic languages and aims to present the features of the Uralic adjective category in a historical perspective.

The data consists mainly of lexical material collected from various etymological and synchronic dictionaries. In addition, several grammatical features of the adjectives are discussed on the basis of grammatical research. The approach is mainly historical-comparative, but also lexical-semantic and morphosyntactic. All of these frameworks are needed to draw a picture of a common category of adjectives in Uralic, the words it may have included, their paths of semantic change, and the morphosyntactic features the category of adjectives may have had.

The results of this study complement the earlier research on adjectives, which has been mainly synchronic. The research conducted suggests that by comparing the categories of adjectives in contemporary Uralic languages and by observing the features of the oldest property concept words in Uralic it is possible to reconstruct an adjective category for Proto-Uralic. The results suggest that the category has included words denoting many central semantic groups that indicate an independent lexical category. The adjectives in the contemporary Uralic languages have common morphosyntactic features that probably date back to the Uralic protolanguage. For instance, the Uralic derivative suffix *-*(e)TA* has mainly functioned as an adjective marker. The study also reviews critically earlier etymologies presented for some property concept words and suggests some new etymologies.

ESIPUHE

Vaikka väitöskirjani kantaa pelkästään minun nimeäni, en ole tehnyt tätä työtä yksin. Yksin en olisi saanut tätä myöskään valmiiksi.

Valmistuessani filosofian maisteriksi suomalais-ugrilaisesta kielentutkimuksesta keväällä 2007 tiesin, että haluan jatkaa opintojani eteenpäin, haluan tutkijaksi. Jatko-opiskelijaksi pääsin jo samana keväänä, mutta varsinaisen väitöskirjatyön aloitin keväällä 2009, kun sain suomalais-ugrilaisesta laitoksesta assistentin sijaisuuden. Puolen vuoden päästä hain tohtorikoulutettavaksi suomen kielen, suomalais-ugrilaisten ja pohjoismaisten kielten ja kirjallisuuksien laitokselle ja sain työn, joka jatkui 31.7.2014 asti. Vuonna 2011 muutin mieheni kanssa Helsingistä Loimaalle ja muuttoa tasoittamaan käytin vuonna 2009 saamani Suomen Kulttuurirahaston vuoden tutkimukseen tarkoitetun apurahan. Väitöskirja ei valmistunut 31.7. mennessä, mutta se oli loppusuoralla ja sain puolen vuoden jatkon tohtori-koulutettavan tehtävääni.

Esitarkastukseen jätin väitöskirjan 9.2.2015. Sain toukokuussa hyväksyvät lausunnot, mistä kiitän esitarkastajiani Michael Rießleriä sekä Johanna Laaksoa, joka ystävällisesti suostui myös vastaväittäjäkseni. Tehtävää jäi kuitenkin vielä, ja olenkin kiitollinen DigiSaame-projektin johtajalle Kristiina Jokiselle, että olen saanut hänen alaisuudessaan viimeistellä tämän väitöskirjani.

Työnantajieni lisäksi olen kiitollinen erityisesti ohjaajilleni Janne Saarikivelle ja Rigina Ajangille, jotka ovat jaksaneet ohjata artikkeleitani uskollisesti eteenpäin ympäri vuoden, monesti kun artikkeleiden jättöaika on ollut kesällä. Jannea kiitän luovuudesta ja etymologisten näkökulmien valaisusta, Riginaa rakenteen hahmottamisesta ja sekavuuksieni jäsentämisestä. Myös professori Ulla-Maija Forsberg ehti olla ohjaajani työni alkuvaiheessa, ja häntä minun on kiittäminen erityisesti siitä, että otin adjektiivit tutkimukseni kohteeksi ja nimenomaan historiallisesta näkökulmasta.

Kiitän myös artikkeleitani lukeneita anonyymeja vertaisarvioitsijoita, joilta olen saanut valtavan arvokasta palautetta. Ilman teitä en olisi pystynyt kehittymään tutkijana.

Kiitän lämpimästi myös koko suomalais-ugrilaisten kielten väkeä, erityisesti professori Riho Grünthalia, jolla on ollut ovi aina auki juuri silloin, kun olen kipeimmin apua tarvinnut. Erityisen lämmöllä muistan etymologisia keskusteluja, joita aika ajoin olemme käyneet.

Paitsi oppiaineryhmän professoreja, kiitän myös kollegoitani, kanssani opiskelutaivalta kulkeneita ystäviäni, kuten Juha Kuokkalaa ja Santra Jantusta, joiden kanssa opiskelutaivalta on kuljettu jo vuosikaudet. Juhalle erityiskiitos avusta väitöskirjan taittamistyössä. Erityisesti kiitän Lotta Jalavaa, jolle usein sain ajatella ääneen ja siten jäsentää mietteitäni. Hänestä on ollut myös korvaamaton apu samojedikielten ymmärryksen laajentamisessa. Olen kiitollinen, että aiheemme ovat sivunneet toisiaan niin paljon, että olemme voineet olla todelliseksi avuksi toisillemme.

Kiitän myös työhuoneen kanssani jakaneita työtovereita Susanna Virtasta ja Florian Siegliä. Susannaa kiitän antoisista keskusteluista työn lomassa, Floriania valtaisasta tietomäärästä ja ihanan laajasta kirjastosta, jonka hän toi mukanaan ilokseni.

Uskomatonta kyllä, samaan aikaan kun saattelin väitöskirjaani päätökseen, sain tilaisuuden näytellä Ypäjän Musiikkiteatterissa teoksessa Täällä Pohjantähden alla. Teatteri onkin ollut miehen ja perheen ohella tärkein yliopiston ulkopuolinen tukiverkko tämän projektin loppuvaiheessa. Erityiskiitos kuuluu vastanäyttelijälleni Samuli Timoselle, joka ystävällisesti suostui laatimaan väitöskirjani kannen ja piti pienen puheen sinä päivänä, kun sain hyväksyvät lausunnot väitöskirjastani.

Kiitos perheelleni: äidille, isälle, siskolle ja veljelle tuesta. Kiitän myös kaikkia, jotka ovat uskollisesti jaksaneet majoittaa minua, kun olen Helsingissä Loimaalta kulkenut. Erityiskiitoksen ansaitsee ”vaimoni” Laura Leipakka. Ilman sinua tästä ei tulisi yhtään mitään.

Viimeisenä, mutta ei vähäisimpänä kannan miehelleni Jannelle kiitokseni siivoamisesta, kärsivällisyydestä ja rakkaudesta. Anteeksi, etten ole koskaan kotona.

SISÄLLYSLUETTELO

1. JOHDANTO 1
   1.1 Yleisiä huomioita 1
   1.2 Keskeiset tutkimuskysymykset 2
   1.3 Aineistot 3
2. TEOREETTINEN TAUSTA JA PÄÄASIALLINEN TERMINOLOGIA 4
   2.1 Teoreettinen kehys 4
   2.2 Adjektiivien morfologiset piirteet 6
   2.3 Suffiksaalinen variaatio 7
3. ADJEKTIIVIN MÄÄRITTELY 9
4. URALILAISTEN KIELTEN ADJEKTIIVIT 11
   4.1 Attribuutti 12
   4.2 Nominipredikaatti 15
   4.3 Komparaatio 19
5. TULOKSET 1: KANTAURALIN ADJEKTIIVIKATEGORIA JA OMINAISUUSSANOJEN SEMANTTINEN KEHITTYMINEN 22
   5.1 Kantakielistä 22
   5.2 Kantauralin adjektiivikategoria 23
   5.3 Kongruenssi 24
   5.4 Kantauralin adjektiivien semantiikka ja sen muutos 26
   5.5 Värinnimitykset 29
6. TULOKSET 2: ADJEKTIIVIJOHDIN *-(*E)TA* 31
   6.1 Tausta ja levikki 31
   6.2 Variaatio 33
   6.4 Lainasanojen sopeuttaminen 34
   6.4 Produktiivisuus 36
   6.5 Lainasanojen semantiikka *-*(e)TA*-johdostyypissä 37
7. TULOKSET 3: UUDET ETYMOLOGIAT 38
8. LOPUKSI 40
LYHENTEET 43
   Glossaukset 43
   Kielet 43
   Muut 43
LÄHTEET 44
   Aineistolähteet 44
   Kirjallisuuslähteet 44

1. Johdanto

1.1 Yleisiä huomioita

Tämä väitöskirja käsittelee uralilaisten kielten adjektiivikategoriaa historiallisen morfologian ja leksikologian sekä sanaluokkia koskevan yleiskielitieteellisen keskustelun valossa. Pääpaino on adjektiivikategorian varhaisvaiheiden selvittämisessä. Väitöskirja koostuu seuraavista julkaistuista ja julkaistavaksi tarjotuista artikkeleista:

1. Kantauralin adjektiivikategorian luonteesta. *Virittäjä*. Tarjottu julkaistavaksi.
2. The terms for black and white and their development in the Uralic languages. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 93, 2011 s. 267–302. Julkaistu.
3. The history and variation of the adjective Suffix *-*TA*. *Congressus XI Internationalis Fenno-Ugristarum*, Piliscsaba 2010, Pars V s. 76–83. Julkaistu.
4. Adaptation of loanwords in the suffix type *-*(e)TA* in Finnish and Saami, *Finnisch-Ugrische Forschungen* 62, 2014 s. 283–326. Julkaistu.
5. Attribuutin kongruenssi: adjektiivit, demonstratiivit ja **para*, *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 94, 2013 s. 199–221. Julkaistu.

Artikkeleista kaikki muut paitsi 3. ovat vertaisarvioituja. Artikkelit ovat tapaustutkimuksia, jotka valaisevat adjektiivikategorian historiaa eri näkökulmista. Johdannossa kokoan artikkeleiden tapaustutkimukset ja hahmottelen kuvan siitä, millainen adjektiivikategoria kantauraliin näiden tutkimusten valossa voidaan palauttaa. Yhdessä tämän johdannon kanssa artikkelit muodostavat esityksen kantauralin adjektiivikategorian piirteistä sekä adjektiivikategorian kehittymisestä erityisesti läntisissä uralilaiskielissä.

Väitöskirjani keskiössä ovat läntiset uralilaiskielet, erityisesti suomi ja saamelaiskielet. Itäisistä uralilaisista kielistä samojedikielet korostuvat, erityisesti niiden omaleimaisuuden vuoksi sen suhteen, mihin sanaluokkiin ominaisuuksien nimitykset kuuluvat. Olen valinnut tutkimuksen kielet osittain oman kiinnostukseni, mutta myös aiemman tutkimuskirjallisuuden olemassaolon perusteella.

Sanastollisessa sekä johtimen *-*(e)TA* tutkimuksessa kielet määräytyvät niissä esiintyvien vastineiden mukaan. Morfosyntaktisessa tutkimuksessa olen pyrkinyt

mahdollisimman kattavasti huomiomaan uralilaisten kielten ominaispiirteet. On kuitenkin huomautettava, että tutkimuksen kielellisiin painopisteisiin vaikuttavat tiettyjen, erityisesti saamelaiskielten, adjektiivien erityispiirteet.

Adjektiivien syntaktisista ominaisuuksista korostuu tässä tutkimuksessa niiden asema attribuuttina. Toisin kuin itämerensuomalaisissa kielissä, muissa uralilaisissa kielissä adjektiivit eivät yleensä attribuuttina taivu. Säännöstä esiintyy kuitenkin poikkeuksia. Erityisesti tutkin adjektiivia **para* 'hyvä', josta esimerkiksi suomen komparatiivimuoto *parempi* ja superlatiivi *paras* ovat peräisin. Kyse on arjalaisesta lainasanasta, joka monessa kielessä kongruoi pääsanansa kanssa, toisin kuin kyseisten kielten muut adjektiivit. Vertaan tätä kongruenssia muiden attribuutti-asemassa esiintyvien sanojen, pronominien ja numeraalien, kongruenssiin ja osoitan, miten **para* eroaa muista adjektiiveista. Pohdin myös, miksi **para* eroaa adjektiiveista. Tutkimukseni tavoitteena on osoittaa, että niissä kielissä, joissa **para*-sanan vastine poikkeaa attribuuttiasemassa muista adjektiiveista, se käyttäytyy samalla tavoin kuin demonstratiivipronominit. Paitsi adjektiivia **para* itsessään, tutkin myös erityisesti itämerensuomessa ja muutamissa saamelaiskielissä esiintyviä sekaparadigmoja, joihin **para* liittyy. Suurin osa sekaparadigmoista koskee 'hyvää' tarkoittavien adjektiivien vertailumuotoja, kuten Bobaljik (2012: 106–107) toteaa. Typologisesti katsottuna itämerensuomen ja saamelaiskielten sekaparadigmat ovat siis odotuksenmukaisia.

1.2 Keskeiset tutkimuskysymykset

Väitöskirjani johdannon ja artikkeleiden tutkimuskysymykset lähestyvät uralilaisten kielten adjektiivikategoriaa erilaisista näkökulmista. Seuraavassa listassa esitän tärkeimmät ja useampaa artikkelia koskettavat tutkimuskysymykseni:

i. Mihin semanttisiin kenttiin vanhimmat adjektiivit kuuluvat? (artikkelit 1 ja 2)
ii. Miten uralilaiset adjektiivit kehittyvät semanttisesti? (1, 2, osin 3)
iii. Millaiset adjektiivit säilyvät ja millaiset katoavat? Mitkä merkitykset ovat stabiileja ja mitkä nopeasti muuttuvia? (1, 2)
iv. Millaisia ominaisuuksia kantauralin adjektiiveilla voidaan katsoa olleen? (1, 5)
v. Mikä on adjektiivijohtimen **-(e)TA* historiallinen tausta? (3, 4)
vi. Miten lainasanojen sopeuttaminen näkyy lainaperäisissä adjektiiveissa ja miten lainasanat vaikuttavat johdostyypin **-(e)TA* produktiivisuuteen? (4, 5)

Laajempien tutkimuskysymysten ohella olen esittänyt suppeampiin osa-alueisiin keskittyviä kysymyksiä, joihin kuuluvat seuraavat:

vii. Miten ’mustan’ ja ’valkoisen’ värinnimitykset ovat kehittyneet uralilaisissa kielissä? (artikkeli 2)
viii. Mitä lainasanojen avulla voi todeta suffiksin *-*(e)TA* produktiivisuudesta? (artikkeli 4)
ix. Onko mahdollista tunnistaa *-*(e)TA* johdosten muodostamisen ”kulta-aika”, jolloin johdin on produktiivisimmillaan? (artikkeli 4)
x. Mikä on säännöllisen derivaation ja muiden morfologisten keinojen suhde toisiinsa? (artikkeli 4)
xi. Onko johdin produktiivinen, jos uudet lainasanat muodostetaan morfologisen adaptaation, ei säännöllisen derivaation keinoin? (artikkeli 4)
xii. Miten sana **para* ’hyvä’ eroaa muista adjektiiveista ja miksi? (artikkeli 5)
xiii. Millaisia muita poikkeuksia uralilaisten kielten adjektiiviattribuuteilla esimerkiksi mordvassa ja marissa esiintyy? (artikkeli 5)
xiv. Mitä uusia etymologioita on esittää? Tundranenetsin sana *paryi* ’olla musta’ sekä pohjoissaamen sanat *sáhppat* ’sinertävä; violetti’, *sáhkat* ’sakea’, *livkat* ’nopea’ ja *njuolgat* ’suora’ tarkastelussa (artikkelit 1–4).

Vaikka artikkeleiden fokus vaihtelee, kaikki niistä käsittelevät uralilaiskielten adjektiiveja ja niiden semantiikkaa sekä etymologioita. Lisäksi työssä on morfologian ja morfosyntaksin tutkimukseen liittyviä juonteita, jotka kulkevat osittain rinnakkain sekä toistensa että sanasemanttisen ja etymologisen tutkimuksen kanssa. Morfologiaan keskittyvät artikkelit (3, 4) suuntautuvat enemmän etymologiseen tutkimukseen, kun taas morfosyntaksia käsittelevät artikkelit (1, 5) ottavat laajemmin kantaa adjektiivien kategorisointiin ja kategorian kehittymiseen.

1.3 Aineistot

Kantauralin adjektiivikategorian tutkimukseen olen kerännyt etymologisen sana-aineiston Pekka Sammallahden artikkelista *Historical phonology of the Uralic languages with special reference to Samoyed, Ugric and Permic* (1988), johon olen lisännyt joitakin Ante Aikion (2000, 2002, 2006) tuoreempia rinnastuksia (ks. Artikkeli 1). Sammallahden (1988) etymologinen aineisto on vanha. Sen käyttämistä puoltaa kuitenkin uudemman sanalistan puuttuminen. *Uralisches Etymologisches*

Wörterbuch (UEW) on saanut osakseen niin vahvaa kritiikkiä paikkansapitämättömien etymologioiden vuoksi, etten ole käyttänyt sitä yksinomaisena aineistona. Uusi uralilainen etymologinen sanakirja on tekeillä, ja kantauralin adjektiivikategoriaa koskeva tutkimus olisikin hyvä toistaa sitten, kun uusi sanakirja ilmestyy.

Artikkeliin 2. olen kerännyt aineiston eri kielten sanakirjoista. Etymologisina lähteinä ovat toimineet mm. UEW, *Suomen sanojen alkuperä* (SSA) ja *Suomen kielen etymologinen sanakirja* (SKES) sekä saamen osalta *Álgu*-tietokanta, joka on kattavin saamesta laadittu etymologinen viitetietokanta.

Kolmannessa ja neljännessä artikkelissa olen käyttänyt itse kokoamaani **-(e)TA*-aineistoa, jonka olen kerännyt suomesta ja pohjoissaamesta. Pääasiallisena lähteenä on suomen osalta toiminut SSA ja pohjoissaamen osalta Álgu-tietokanta. Viides artikkeli poikkeaa muista siinä mielessä, että se keskittyy adjektiivien, demonstratiivipronominien ja numeraalien morfosyntaksiin etymologioiden sijaan. Siinä aineistolähteinä olen käyttänyt mm. eri kielistä laadittuja kielioppeja.

2. Teoreettinen tausta ja pääasiallinen terminologia

2.1 Teoreettinen kehys

Tutkimukseni teoreettista taustaa voi parhaiten kuvata seuraavin käsittein. Tutkimus on pääasiallisesti **leksikaalis-semanttinen**. Kyse on tutkimuksesta, jossa tarkastelen adjektiivien syntyä, merkityksenmuutosta ja lainautumista. Olen pohtinut semantiikan merkitystä etymologisessa tutkimuksessa ja korostanut semanttisia kehitysmalleja, koska pelkästään morfologisin kriteerein adjektiivien kategorian määrittäminen ei ole mielekästä.

Historiallista fonologiaa ja äänteenmuutoksia korostavat etymologiset tutkimukset jättävät usein semantiikan osalta avoimia kysymyksiä. Tutkimuksen keskiössä on nimenomaan vanhimpien uralilaisten adjektiivien semantiikka. Kysyn, mitä ominaisuussanoja on palautettu uralilaiseen kantakieleen ja mitä niiden perusteella voidaan sanoa uralilaisen kantakielen adjektiivikategoriasta (artikkelit 1 ja 2). Lisäksi pohdin, mihin semanttisiin kenttiin kantauraliin rekonstruoidut adjektiivit viittaavat, montako niitä on ja miten niiden merkitys on kehittynyt. Tapaustutkimuksena on lisäksi oletusarvoisesti vanhimpien värinnimitysten ’musta’ ja ’valkoinen’ semanttinen kehittyminen (artikkeli 2).

Käsitellessäni adjektiivien semanttista kehitystä joudun myös pohtimaan, mikä vaikuttaa adjektiivin säilymiseen. Säilyttäväksi tekijäksi voidaan katsoa **affektin** eli tunnelatauksen puuttuminen. Sanastontutkimuksessa on kiinnitetty huomiota siihen, että monet adjektiivit ja adjektiivin kaltaiset sanat varioivat morfologisesti sanojen merkitykseen liittyvän affektin vaikutuksesta (Jarva 2003, Kulonen 2006). Vaikka ilmiö ja sen rajat ovat teoreettisesti puutteellisesti kuvattuja, on huolimatta käsitteen tietystä hataruudesta affekti käsittääkseni edelleen mielekäs semanttiseen muutokseen ja morfologiseen variaatioon vaikuttava tekijä.

Adjektiiveilla on yleensä vastakohtapareja, joista vain toinen on säilynyt. Säilymisen ja häviämisen todennäköisyyttä voikin lähteä tutkimaan **tunnusmerkkisyyden** perusteella. Aimo Hakanen (1973) on tutkinut suomen adjektiivien vastakohtaisuutta ja käyttää Lyonsin (1969) teoriaa tunnusmerkkisyydestä vastapoolien neutraloitumisessa. Adjektiivien vastapooleista usein toinen on neutraloitunut, mikä näkyy kysymyslauseissa tyyppiä *Kuinka pitkä tuo puu on*? Adjektiivi *pitkä* ei sisällä ennakko-oletusta siitä, että kysymyksen kohde olisi pitkä. Sen sijaan, jos kysytään *Kuinka lyhyt tuo puu on*? oletetaan, että puu on lyhyt. Sovellan Lyonsin ja Hakasen näkemyksiä pyrkiessäni selittämään, millaiset adjektiivit säilyvät, millaiset katoavat. (Artikkeli 1.)

Morfologinen ja **etymologinen** ovat myös sanoja, joilla työni taustaa voi luonnehtia. Ne liittyvät olennaisesti sekä toisiinsa että adjektiivien tutkimukseen yleensä. Etymologisella näkökulmalla on tärkeä rooli kaikissa artikkeleissa. Ainoastaan Artikkeli 5 ei ole etymologinen, vaikka sekin pohjautuu etymologiseen tutkimukseen.

Tutkimus sivuaa monia kielitieteen osa-alueita ja käyttää hyväkseen erilaisia metodologisia suuntauksia. **Typologisen** tiedon yhdistäminen historiallis-vertailevan kielitieteen menetelmiin sai jalansijaa fennougristisissa tutkimuksissa jo 1900-luvulla (esim. Korhonen 1980; Suihkonen 1990). 2000-luvulla vuorovaikutus uralistiikan, typologian ja yleisten kielitieteen teorioiden välillä on kasvanut (esim. Rießler 2011). Typologisen tutkimuksen ja historiallis-vertailevan metodin yhdistäminen on myös osoittautunut hedelmälliseksi, mistä osoituksena ovat mm. Riho Grünthalin (2003) ja Lotta Jalavan (2015) kieliopillistumistutkimukset sekä tämä väitöskirja. Eri kielitieteen haarojen metodien ja näkemysten yhdistäminen tuottaakin parhaimmillaan täysin uudenlaista tietoa myös sellaisista kysymyksistä, joita on ehkä pidetty ratkaistuina tai joita on katsottu mahdottomaksi ratkaista. Tällaisia ovat esimerkiksi kantauralin sanaluokkia ja niiden kehittymistä koskevat kysymykset, joihin tämä tutkimus ottaa kantaa.

Johtimen *-*(e)TA* tarkasteluun liittyy lisäksi **kognitiivinen** näkökulma, mikä koskee erityisesti uusien sanojen muodostustapoja ja olemassa olevien mallien tunnistamista ja käyttöä. **Lainasanojen** sopeuttamisprosessien kautta pohdin paitsi johdostyypin **produktiivisuutta**, myös **sanahahmon** ja **johdoksen** rajankäyntiä, sanahahmon uudelleenstrukturointia sekä sen vaikutusta lainasanan semantiikkaan (artikkeli 4). Vesa Koiviston (2013: 237) mukaan produktiivisuus voi koskea sekä johdinta että sanahahmoa tai -mallia. Siksi koko sanahahmoa voidaan pitää produktiivisena, vaikka johdoksilla ei ole vapaata vartaloa.

2.2 Adjektiivien morfologiset piirteet

Tutkimuksessani korostuu johtomorfologia, sillä uralilaisten kielten adjektiiveilla on yleensä varsin vähän omaa taivutusmorfologiaa. Sen sijaan adjektiivista funktiota ja esimerkiksi komparaatiota osoitetaan uralilaiskielissä yleisesti johtomorfologian avulla.

Väitöskirjatyöhön ryhtyessäni keskeinen vaikutin oli adjektiivijohdin *-*(e)TA*; sen historia, alkuperäinen funktio ja rooli nykykielissä. Tarkastelen johtimen *-*(e)TA* produktiivisuutta lainasanojen kautta. Pohdin myös, miten lainasanoja omaksutaan tällaiseen omaperäiseen johdostyyppiin. Tutkin, millaisia morfologisia ja fonologisia keinoja lainasanojen kotouttamisessa on käytetty ja millainen rooli analogialla on kotouttamisprosessissa erilaisissa ja eripituisissa kielikontakteissa. Samassa yhteydessä pohdin johdoksen ja sanahahmon suhdetta erityisesti suomen kieltä koskevaa keskustelua silmällä pitäen. Tutkimuksen pohjalta ehdotan, että lainasanatutkimus voisi tuoda paljon tärkeää lisätietoa johtimen tai johdostyypin produktiivisuudesta kielissä, joilla ei ole pitkää kirjoitettua historiaa. Täysin toisenlainen tilanne on esimerkiksi englannissa, jossa esiintyvien johtimien produktiivisuuden muutosta on pystytty pitkän kirjallisen historian ansiosta seuraamaan.

Yleensä lainasanoja täytyy sopeuttaa kielen omaan järjestelmään, jotta ne ovat vastaanottajakielessä käyttökelpoisia (Haspelmath 2009: 42). Näitä sopeuttamisia, erilaisia **substituutioita** ja niiden järjestelmiä on tutkittu jo kauan (esim. Paul 1886, Mikkola 1894). Lainasanoja muutetaan sekä fonologisesti että morfologisesti siten, että ne sopivat paremmin kielen omaan järjestelmään. Esimerkiksi suomelle on tyypillistä, että konsonanttiloppuiseen sanaan lisätään vokaali *-i*, jotta se vastaa äännejärjestelmää ja sitä on mahdollista taivuttaa, esim. engl. *net* > sm. *netti*. Myös sananalkuiset konsonanttiyhtymät kevenevät suurimmassa osassa suomen murteita, esimerkiksi *takki* < muinaisruotsin *stakker* ’paidantapainen asu’ (SSA 3: 259). Tätä Hock ja Joseph (1996: 262) kutsuvat **nativisaatioksi** (*nativization*), kun taas

Haspelmath (2009: 42) on saman ilmiön nimennyt **lainasanan sopeuttamiseksi** (*loanword adapation*). Siinä tapauksessa, että lainanantaja- ja lainansaajakieli ovat sukua keskenään, saatetaan uudet lainasanat sopeuttaa kieleen samalla tavalla kuin vanhat yhteiset sanat. Esimerkiksi saameen on suomesta omaksuttu lainasanoja noudattaen joko osittain tai kokonaan samoja muutoksia, mitä yhteisessä sanastossa on tapahtunut. Tätä Aikio (2007) kutsuu **etymologiseksi nativisaatioksi**, mikä on uusi termi ja korostaa kielisukulaisuuden erityisasemaa lainasanojen sopeuttamisessa.

Uralistiikassa on produktiivisuutta tutkittu suhteellisen vähän. Edelleen puhutaan lähinnä joko produktiivisista tai epäproduktiivisista ominaisuuksista kielissä, vaikka monet yleislingvistit pitävät produktiivisuutta ennemmin jatkumona kuin kaksinapaisena systeeminä (esim. Aikhenvald 2007). Aronoff ja Anshen (1998: 243) osoittavat, että affiksien produktiivisuus voi vaihdella asteittain. Aikhenvald (2007: 52–54) listaa produktiivisuuden lajeja seuraavasti: fonologiset rajoitukset, morfologiset ja morfosyntaktiset rajoitukset, semanttiset ja pragmaattiset rajoitukset sekä leksikaaliset rajoitukset. Jos johtimen käyttöä rajoittavat fonologiset rajoitukset, sen produktiivisuus on suuri. Jos rajoitukset ovat leksikaalisia, johdin esiintyy vain muutamissa sanoissa ja se voidaan katsoa kivettyneeksi.

Itämerensuomessa adjektiivijohdinta **-(e)TA* pidetään yleisesti epäproduktiivisena, mutta suomen osalta Vesa Jarva (2003) on todennut, että sitä käytetään ekspressiivisen sanaston laajentamisessa. Tähän juuri liittyy sanahahmon tai -mallin produktiivisuutta.

2.3 Suffiksaalinen variaatio

Monien työssä käsiteltyjen adjektiivien kannalta **suffiksaalinen variaatio** on sekä etymologisesta että synkronisesta näkökulmasta relevantti ilmiö. Suffiksaalisella variaatiolla tarkoitan sitä, että johtimet tai johtimen kaltaiset päätteet vaihtelevat saman vartalon lopussa, yleensä ilman, että sanan merkitys mainittavasti muuttuu. Tässä tutkimuksessa erityisesti tarkastelun kohteena on ollut variaatio, jossa johtimet tai johtimenkaltaiset päätteet *-eA*, *-keA* ja *-kkV* vaihtelevat (esim. *vireä ~ virkeä ~ virkku*). Suffiksaalista variaatiota on aiemmissa tutkimuksissa lähestytty eri suunnista. Mauno Koski (1982: 74–99) esittää kaksi erilaista lähestymistapaa tulkita nykykielen kannalta opaakkeja sanahahmoja; alkukriteeri ja loppukriteeri. Alkukriteerin mukaisessa analyysissä lähdetään sanan alusta päin. Esimerkiksi sanalla *vene* ei ole alkukriteerin mukaista korrelaattia, eli nykykielessä ei ole fonologisesti ja semanttisesti samankaltaista alkuosaa ***ven-*, josta puuttuisi vain *-e*.

Tämän kriteerin perusteella sana *vene* on yksimorfeeminen, kun taas sanalla *haaste* on korrelaattina verbi *haastaa*, jonka alkuosa *haast-* on fonologisesti ja semanttisesti samankaltainen kuin *haaste*, jolloin *haaste* on kaksimorfeeminen sana.

Loppukriteerissä tarkastellaan sanan loppuja, jolloin kaikki samanloppuiset sanat tulkitaan samanlaisiksi. Esimerkiksi sekä läpinäkyvät johdokset *haaste, hyve* että opaakit sanat *hame*, *neste* ja *vene* tulkitaan kaksimorfeemisiksi.

Kosken analyyseista jälkimmäinen näyttäisi olevan esimerkiksi Räisäsen ja tämän väitöskirjan valossa kielenpuhujan näkökulmasta produktiivinen analyysikeino, jossa johdostyyppiin otetut suorat lainatkin reanalysoidaan johtimen funktion mukaisesti. Tällöin voi myös sanan sanaluokka ja merkitys muuttua johtimen funktiota vastaavaksi.

Osmo Nikkilä (1998: 77) kutsuu tällaista variaatiota suffiksinvaihdoksi olettaen, että sanan loppu tulkitaan suffiksiksi ja sitä vaihdellaan. Kuitenkin tässä tapauksessa on kyse samasta johtimesta, jossa *-k-* ja *-Ø-* vaihtelevat. Voi olla, että *-k-* ja *-Ø-* vaihtelevat laajemminkin, jolloin voitaneen perustellusti puhua säännöllisestä äännevaihtelusta tai peräti astevaihtelusta suffiksinvaihdon sijaan. Esimerkkinä tällaisesta kaksimuotoisuudesta on myös sana *pitkä*, josta on uralilaiseen kantakieleen rekonstruoitu kaksi eri muotoa: **pidi-* ja **pid-kä*. Näistä jälkimmäinen on tulkittu korrelaatiojohdokseksi (Janhunen 1981: 239), joten näidenkään johtosuhdetta ei pidetä selvänä (tarkemmin, ks. artikkeli 1). Korrelaatiojohdoksella tarkoitetaan sitä, että johdosten keskinäinen suhde on epäselvä, ja selkeä kantasana puuttuu.

Alpo Räisänen (1978) on lähestynyt suomen suffiksaalista variaatiota kognitiivisesta lähtökohdasta. Räisänen yhdistää tutkimuksessaan synkroniaa ja diakroniaa, mitä myös tässä tutkimuksessa tehdään. Räisänen korostaa, että johtosuhteet eivät noudata sääntöä a > b > c puhujan kognitiossa, silloinkaan, vaikka sääntö olisi etymologisesta lähtökohdasta tosi. Räisäsen (1978: 330) mukaan sananjohto pohjautuu ennemmin semantiikkaan kuin morfologiseen rakenteeseen. Silti jos morfologisella rakenteella on semanttinen sisältö, se vaikuttaa myös sanan semantiikkaan. Johtimen *-eA* adjektiivistava funktio on tärkeässä asemassa, kun sana jäsennetään uudelleen ja tulkitaan johdokseksi, vaikka kyse olisikin johdostyyppiin otetusta lainasta. Räisäsen näkemyksiä käsittelen erityisesti tähän johdostyyppiin otettujen lainasanojen valossa (artikkeli 4).

3. Adjektiivin määrittely

Sanaluokkia voidaan määritellä eri kriteerein; fonologisin, morfologisin, syntaktisin ja semanttisin (Pajunen 1998: 60). Samaan yhteyteen liittyy kysymys sanaluokkien kielikohtaisuudesta tai universaaliudesta. Typologiseen vertailuun sopiva, riittävän väljä, vertailukelpoinen ja kattava terminologia kielen ilmiöille on haastava tehtävä. Haspelmath (2010) ehdottaakin, että universaalien sanaluokkanimitysten sijaan puhuttaisiin komparatiivisista käsitteistä (*comparative concepts*). Tällöin otetaan huomioon se, että vaikka esimerkiksi termiä adjektiivi käytetään eri kielten kuvauksessa, sanaluokat eri kielissä eivät täysin vastaa toisiaan vaan jokaisen kielen adjektiiveilla on kyseisen kielen rakenteisiin liittyviä kielikohtaisia piirteitä.

Yleisesti ajatellaan, että adjektiivit eivät ole universaali sanaluokka, toisin kuin substantiivit ja verbit, ja vain osassa kieliä adjektiivit ovat avoin sanaluokka. Joissakin kielissä adjektiivit ovat muutaman jäsenen suljettu luokka (esim. igbo, swahili) ja joissakin adjektiiveja ei ole katsota olevan lainkaan (Schachter – Shopen 2007: 14). Dixon (2004) kuitenkin on pyrkinyt määrittelemään adjektiivin siten, että kaikista kielistä olisi mahdollista erottaa adjektiivit omaksi kategoriakseen. Dixonin määrittelytapa on typologinen ja synkroninen, mutta se on sovellettavissa myös diakronisesti; jos kaikissa kielissä on oletusarvoisesti adjektiivikategoria, niin sen voidaan olettaa olleen olemassa myös kantauralissa. Tämä näkemys poikkeaa voimakkaasti perinteisestä uralistiikan näkemyksestä (esim. Ravila 1953), jossa jo nominien ja verbien eriytyneisyys on asetettu kyseenalaiseksi. Tätä taustaa vasten ei ole ihme, että adjektiivikategorian olemassaolon mahdollisuus on sivuutettu lähes tyystin. Viime aikoina uralistiikassa on käyty uudelleen keskustelua sanaluokista, ja myös adjektiivikategorian olemassaolon mahdollisuus kantauralissa on tuotu esiin (Pajunen 1998, Turunen 2009, Jalava 2013). Tässä tutkimuksessa olen halunnut lähestyä adjektiivien historiaa uudesta näkökulmasta ja siksi olen valinnut juuri Dixonin teorian kategorian tarkastelun pohjaksi.

Tässä työssä määrittelen adjektiivin seuraavasti:

- Adjektiivit muodostavat morfosyntaktisesti substantiiveista ja verbeistä eroavan kategorian.
- Kielikohtainen adjektiivien luokka sisältää sanoja joistakin tai kaikista adjektiiveille tyypillisimmistä semanttisista kentistä: DIMENSIO, IKÄ, ARVO, VÄRI.[1]

[1] Semanttisten kenttien käännökset otettu lähteestä Pajunen 1994: 513.

- Adjektiivi on funktioltaan joko intransitiivinen predikaatti tai kopulan täydennys ja/tai toimii pääsanan määritteenä (attribuutti).

Määritelmän lähtökohtana olen käyttänyt erityisesti Dixonin (2004: 9–10) teoreettista näkökulmaa, jossa semantiikka painottuu. Hänen mukaansa suljettujen adjektiivien luokka ilmaisee yleensä tiettyjä semanttisia ryhmiä: värejä, kokoa (*iso*, *pieni*), ikää (*nuori*, *vanha*) ja arvoa (esim. *hyvä*, *huono*). Toisaalta on epätodennäköisempää, että suljettu adjektiiviluokka sisältäisi positiota (*korkea*, *matala*), fyysisiä ominaisuuksia (*kova*, *pehmeä*), inhimillisiä ominaisuuksia (*kiltti*, *ilkeä*) tai nopeutta (*nopea*, *hidas*, *vikkelä*) ilmaisevia sanoja.

Olen ottanut määritelmän perustaksi myös morfologisia kriteerejä, erityisesti silloin kun tarkastelen uralilaiskielten adjektiiveja. Vaikka Dixon korostaa adjektiivikategorian luokittelussa johtamattomia adjektiiveja, tutkimuksessani painottuu johtomorfologia, jota käsittelen artikkelin 1 lisäksi myös artikkeleissa 3 ja 4.

Niissä kielissä (kuten suomessa), joissa komparatiivilla ja superlatiivilla on oma tunnus, ne ovat johtimia. Johtimia käytetään myös adjektiivien muodostamiseen. Niistä tässä tutkimuksessa käsittelen johdinta **-(e)TA*, joka on nykytutkimuksen valossa vanhin uralilainen adjektiivijohdin.

Uralilaiskielten adjektiiveilla on hyvin vähän omaa taivutusmorfologiaa. Tätä seikkaa on käytetty perusteena sille, että adjektiivit eivät olisi oma, substantiiveista eroava kategoria. Kuten Esa Itkonen (2008: 325) toteaa, myös tiettyjen ominaisuuksien puuttuminen on osoitus omasta kategoriasta. Adjektiivit taipuvat vähemmissä sijoissa, eivät saa possessiivisuffikseja ja silloin jos saavat, niiden funktio muuttuu. Lisäksi ne ovat usein täysin taipumattomia. (Pajunen 1998: 78–81; Itkonen 2008: 325.) Syntaktisesti ne ovat attribuutteja toisin kuin yleensä substantiivit eivätkä ne esiinny samoissa syntaktisissa asemissa kuin substantiivit (Itkonen 2008: 325).

Uralilaisten kielten adjektiivikategorioissa on yhtäläisyyksien lisäksi myös eroja. Käsittelen eri uralilaisten kielten adjektiivien ominaisuuksia luvussa 4. Luvussa 5.2 esitän kielten yhteisten ominaisuuksien perusteella kantauralin mahdollisen adjektiivikategorian morfosyntaktiset piirteet.

4. Uralilaisten kielten adjektiivit

Tämän luvun tarkoituksena on luoda typologinen katsaus nykyisten uralilaiskielten adjektiivikategorioihin. Tarkoitus ei ole tehdä seikkaperäistä, jokaista kieltä erikseen käsittelevää kuvausta, vaan koota yhteen uralilaisten kielten adjektiiveille tyypillisimpiä piirteitä, jotta voidaan hahmottaa, millainen adjektiivijärjestelmä kantauraliin voisi palautua. Synkronisen aineiston avulla saamme käsityksen siitä, millaisia ominaisuuksia adjektiivikategorialla uralilaiskielissä nykyään on. Muinaisen adjektiivikategorian piirteiden hahmottaminen onnistuu nykykielten osoittaman variaation avulla: oletettavaa on, että nykykielissä näkyy merkkejä menneisyydestä. Erityisesti kun tarkastellaan adjektiiveja tietyissä funktioissa, uralilaiskielet osoittavat tiettyjä selkeitä tendenssejä, joita käsittelen seuraavaksi.

Funktioista tarkastelen ensimmäisenä attribuuttiasemaista adjektiivia, joka on ollut tutkimusteni fokuksessa. Uralilaisten kielten adjektiiveja attribuuttiasemassa ovat viime aikoina käsitelleet myös Michael Rießler (2011) ja Olga Šits (2012), joten en seikkaperäisesti syvenny attribuuttien merkintätapoihin, vaan esittelen yleisiä ilmiöitä. Käsittelen myös lyhyesti predikatiiviasemaista adjektiivia, joka on saanut aiemmissakin tutkimuksissa huomiota (Stassen 1997, Turunen 2010). Lisäksi käsittelen vielä komparaatiota, joka on erityisesti adjektiiveille tyypillinen ominaisuus.

Uralilaisten kielten adjektiiveja on käsitelty varsin vähän diakronisesta näkökulmasta. Tämä väitöskirja kuitenkin pyrkii tuomaan historiallis-vertailevan aspektin mukaan uralilaisten adjektiivien tutkimukseen. Tarkastelen sekä vanhimpia omaperäisiä adjektiiveja ja kategorian semanttista kehitystä että kielikontaktien vaikutusta adjektiivikategoriaan. Nykyisissä uralilaisissa kielissä adjektiivit ovat oma, avoin sanaluokkansa (Itkonen 2008: 325). Anneli Pajunen (1998: 78–81) on laatinut yleiskatsauksen uralilaisten kielten adjektiivien ominaisuuksista tekemättä siitä kuitenkaan varsinaisia diakronisia päätelmiä.

Uralilaisissa kielissä ominaisuuksiin viittaavat sanat ovat useimmiten nomineja. Mordvassa nominipredikaatti konjugoi verbin tavoin (Turunen 2010), samojedikielistä ainakin nenetsissä osa ominaisuussanoista on verbejä. Näiden seikkojen vuoksi esimerkiksi Pajunen (1998) on jättänyt kysymyksen avoimeksi sen suhteen, onko kantauralin adjektiivikategoria ollut nominin- vai verbinkaltainen. Alla esittämieni seikkojen perusteella kuitenkin voidaan katsoa, että kantauralin adjektiivikategoria on ollut nomininkaltainen.

4.1 Attribuutti

Areaalilingvistiikan näkökulmasta Pohjois-Euraasian kielissä yleisimmät adjektiivi-attribuuttirakenteet ovat kongruoimaton attribuutti (*juxtaposition*), jota edustavat monet uralilaiset ja turkkilaiset kielet, ja pääsanan mukainen kongruenssi (*head-driven agreement*), jota esimerkiksi itämerensuomi ja slaavilaiskielet edustavat (Rießler 2011: 178).

Uralilaisista kielistä adjektiiviattribuutti on taipumaton pääsanansa edellä mordvassa, marissa, permiläiskielissä, ugrilaisissa kielissä sekä samojedikielissä (Rießler 2011: 141). Samojedikielissä on sekä verbin- että substantiivinkaltaisia ominaisuussanoja ja ne käyttäytyvät attribuutteina eri tavoin (Jalava 2013). Substantiivinkaltaiset ominaisuussanat eivät attribuuttiasemassa taivu (Rießler 2011: 140–141; esimerkki 1a), mutta esimerkiksi nenetsissä verbinkaltaiset ominaisuussanat sen sijaan saavat partisiipin päätteen (Jalava 2013: 53; 1 b).

1) Tundranenetsi (Jalava 2013: 50)

a. *ŋarka poŋka-xəna*
iso.NOM verkko-LOC
'isossa verkossa'

b. *pəŕid'e-ńa ti*
olla.musta-PTCP poro.NOM
'musta poro'

Metsäenetsissä adjektiivit muodostavat oman, substantiiveista erillisen nominaalisen kategorian (Siegl 2013: 71). Toisin kuin substantiiveilla, metsäenetsin adjektiiveilla ei ole taivutusmorfologiaa eivätkä ne attribuuttiasemassa taivu.

Joissakin kielissä on taipumattoman attribuutin ohella muitakin merkintätapoja. Marissa pienellä ryhmällä adjektiiveja on kaksi muotoa: lyhyempi muoto, jota käytetään attribuuttiasemassa, ja pidempi muoto, jota käytetään muissa asemissa. Tästä pienestä ryhmästä suuren osan muodostavat erilaiset väriä osoittavat adjektiivit, kuten esimerkissä 2a attribuuttina oleva *oš* 'valkea, vaalea' ja 2b nominipredikaattina oleva *ošə̑*.

2) Länsimari (Alhoniemi 1985: 43)

a. *Təštə* ***oš*** *ləm̂ ulə̑.*
tuolla valkea.ATTR lumi olla.PRS.SG3
'Tuolla on valkeaa lunta.'

b. *Ləm̂* ***ošə̑.***
lumi.NOM valkea.NOM
'Lumi on valkeaa.'

Marin vanhimmilla adjektiiveilla ei ole erillistä attribuuttimuotoa, joten kyse ei ainakaan ole vanhasta jäänteestä. Sen sijaan vastausta attribuuttimuodoille voidaan etsiä erityisesti värinnimityksistä, joita tavataan merkitä omaksi ryhmäkseen esimerkiksi tiettyjen johtimien avulla. Toinen tulkintamahdollisuus on laina-peräisyys, kuten mordvassa esiintyvän attribuutin kongruenssin osalta olen ehdottanut (artikkeli 5: 213). Huomattakoon, että marissa myös demonstratiivi-pronomineilla ja numeraaleilla on lyhyt muoto silloin, kun ne ovat attribuutti-asemassa. Lyhyen muodon käyttö ei kuitenkaan ole pakollista (Alhoniemi 1985: 85, 96).

Ersämordvassa esiintyy satunnaista kongruenssia. Esimerkissä 3a attribuutti *ašo* 'valkea' kongruoi luvun suhteen pääsanansa kanssa, kun taas esimerkissä 3b adjektiiviattribuutti saa saman sijapäätteen kuin pääsana.

3) Ersämordva (Bartens 1999: 108)[2]

a. *ašo-t* *końov-t*
valkea-PL.NOM paperi-PL.NOM
'valkeita papereita'

b. *siŕe-ste* *at′a-sto*
vanha-SG.ELA ukko-SG.ELA
'vanhasta ukosta'

Bartensin käyttämissä esimerkeissä voi olla kyse on tyylilajiin liittyvästä ilmiöstä, erityisesti esimerkissä 3b kansanrunoudesta, eikä varsinaisesta puhekielen piirteestä. Mordvalaiskielten kongruoiva attribuutti vaatisikin syvempää tutkimusta.

Saamelaiskielissä adjektiiviattribuutti ei yleensä kongruoi pääsanansa kanssa, mutta se merkitään (Rießler 2011: *anti-construct state marker*). Attribuuttimuoto usein eroaa predikatiivimuodosta (esimerkki 4). Onkin katsottu, että morfologisesti tarkasteltuna saamelaiskielissä adjektiiviluokka on uralilaiskielistä eriytynein.

[2] Mordvan glossaukset: Rigina Ajanki.

4) Pohjoissaame (omaa tietoa)

a. *Biilla-t leat ruoksada-t*
auto-PL olla.PRS.3PL punainen-PL
'Autot ovat punaiset/punaisia'

b. *Doppe leat ruks-es biilla-t*
tuolla olla.PRS.3PL punainen-ATTR auto-PL
'Tuolla on punaisia autoja.'

Attribuutin muodostaminen vaihtelee sekä sanatyypeittäin että murteittain, ja järjestelmä on moninainen (Sammallahti 1998: 77; Rießler 2011: 147–149). Pääsääntönä voidaan pitää sitä, että suurimmalla osalla johdostyyppejä on oma attribuuttimuotonsa. Joiltakin johdostyypeiltä attribuuttimuoto puuttuu kokonaan. Yksi niistä on *-laš* (< sm. *-llinen*, vrt. *lapse-llinen*, saaP *manalaš* 'id.', Korhonen 1981: 325–326), joka on adjektiivijohtimista produktiivisin. Kongruenssia, joskin osittaista, esiintyy demonstratiivipronomineilla, numeraaleilla ja adjektiivilla *buorre*. Näitä käsittelen tarkemmin luvussa 5.3.

Saamelaiskielistä etelä- ja kolttasaamessa myös komparatiivimuodot kongruoivat pääsanansa kanssa osittain. Eteläsaamessa kongruenssi on lukukongruenssia, koltassa kongruenssi on samantapaista puolikongruenssia kuin demonstratiivi-pronomineilla, jolloin kongruenssia on luvussa ja joissakin sijoissa (Moshnikoff & Koponen 2009: 51). Inarinsaamessa superlatiivimuodot kongruoivat pääsanansa kanssa (ks. artikkeli 5: 203–211).

Itämerensuomessa adjektiivin kongruointi pääsanansa edellä eli attribuuttina on kielikunnan laajinta. Suomessa adjektiiviattribuutti kongruoi pääsanansa mukaisesti sekä luvussa että sijassa (esimerkki 5).

5) Suomi (omaa tietoa)

a. *Istu-n kylmä-ssä auto-ssa*
istua-PRS.1SG kylmä-INESS auto-INESS

b. *He istu-vat kylm-i-ssä auto-i-ssa*
PRON.3PL istua-PRS.3PL kylmä-PL-INESS auto-PL-INESS

Siitä huolimatta, että esimerkiksi latinassa on samanlainen kongruenssi luvun ja sijan suhteen kuin itämerensuomessa, ei Hakulinen (1979: 543–547) usko siihen, että kyse olisi indoeurooppalaisesta vaikutuksesta itämerensuomeen. Syyksi hän esittää sen, että kielen rakenteeseen syvällisesti vaikuttavat vierasperäiset piirteet lainautuvat

huonosti. Näin syvällistä vaikutusta on pidetty merkkinä jo varsin pitkälle ehtineestä kielen muukalaistumisesta. Tästä esimerkkinä ovat esim. liivistä ja vepsästä tehdyt havainnot (Hakulinen 1979: 544–545). Saarikivi ja Grünthal (2005: 112) ovat päätyneet erilaiseen näkemykseen. He korostavat, että kielikontaktien luonne ja vaikutus vaihtelevat myös sellaisissa kielissä, jotka ovat hyvin intensiivisissä kontakteissa muiden alueen kielten (erityisesti valtakielten) kanssa (ks. tarkemmin 5.3).

Rießlerin (2011: 189) mukaan attribuutin merkintä itämerensuomessa ja saamessa on sen seurausta, että adjektiiviattribuutin substantiivistaminen (*attribute nominalizer*) on kieliopillistunut attribuutin merkinnäksi. Hän vertaa tätä ilmiötä udmurtin determinatiiviseen taivutukseen (termi Bartens 2000: 132), joka muodostetaan substantiivistamalla adjektiivi possessiivisuffiksin (*-ez-*) avulla (esimerkki 6). Determinatiivisessa taivutuksessa ei attribuutin merkkiä enää pidetä possessiivi-suffiksina, minkä vuoksi olen glossannut suffiksin determinatiiviksi.

6) Udmurtti (Alatyrev 1970: 66, viitattu lähteestä Bartens 2000: 132)
śöd-ez-lį̈ oš-lį̈
musta-DET-ILL härkä-ILL
'sille härälle, joka on musta'

Aineistosta huomaamme, että vaikka attribuutti on monissa uralilaiskielissä taipumaton, sen rinnalle tai tilalle on tullut muita ilmiöitä, kuten eri tavat merkitä attribuuttia ja sen fokusta. Merkille pantavaa on, että Himmelmannin (1997: 188) mukaan attribuutin nominalisaatio on kehittynyt pronominien tai muiden deiktisten elementtien liittämisestä attribuuttimuotoon. Tätä ajatusmallia seuraa myös Rießler (2011: 188). On mahdollista, että ersässäkin satunnaisesti tavattu kongruenssi liittyy fokuksen merkintään, erityiseen painotukseen, kuten udmurtissa.

4.2 Nominipredikaatti

Tässä työssä käytettävä termi **nominipredikaatti** vastaa uralilaisten kielten adjektiivijärjestelmiä kuvattaessa fennistiikassa perinteisemmin käytettyä termiä **predikatiivi**. Nominipredikaatti viittaa jonkin muun kuin toiminnan tai tapahtuman predikointiin ja kattaa sekä kopulan sisältävät että kopulattomat lausetyypit. Sen sijaan predikatiivi viittaa sellaisen lauseen jäseneen, jossa käytetään kopulaa.

Universaalisti tyypillisiä nominipredikaatiolauseita ovat kopulattomat lauseet, joissa nominipredikaatti ei taivu. Taipumattomuus ja kopulattomuus esiintyy tyypillisesti vain preesensmuodossa, mennyttä aikaa ilmaistaan yleensä kopulan avulla. Tällainen

lausetyyppi on yleinen uralilaisissa kielissä (Turunen 2010: 55). Esimerkki 7 on unkarista.

7) Unkari (Gerevich-Kopteff–Csepregi 1990: 20)

A könyv nagy.
DEF kirja.NOM iso.NOM
'Kirja on iso'

Toinen yleinen lausetyyppi uralilaisissa kielissä on kopulallinen. Kopula ei aina ole verbi, vaan se voi olla myös pronomini tai partikkeli (Payne 1997: 115–119). Niissä uralilaisissa kielissä, joissa on kopula, se on yleensä verbi, vaikka muistakin ilmiöistä on keskusteltu (ks. Turunen 2010: 55). Esimerkiksi itämerensuomessa käytetään verbiä *olla* kopulana, kuten suomessa (esimerkki 8).

8) Suomi (omaa tietoa)

Kirja on kiinnostava.
kirja.NOM olla.PRS.3SG kiinnostava.NOM

Saamelaiskielet osoittavat hajontaa kopulan käytössä. Pohjoissaamessa kopulaverbi (saaP) *leat* 'olla' on nominipredikaatillisessa lauseessa pakollinen, kun taas etelä-saamessa kopulaa ei käytetä.

Joissakin hantin murteissa saattaa olla nominipredikaatiossa partikkeli kopulana (Honti 1984: 97; Turunen 2010: 50). Esimerkistä 9 näkyy, että kopulan lisäksi nominipredikaatti saa luvun tunnuksen.

9) Hanti (Honti 1984: 98; glossaus Turunen 2010: 50)

a. *Tem ämp jēm-əki.*
tämä koira.NOM hyvä-COP
'Tämä koira on hyvä.'

b. *Tem äm-kən jĕm-əkəjä-kən.*
tämä koira-DU hyvä-COP-DU
'Nämä kaksi koiraa ovat hyviä.'

c. *Tem ämp-ət jĕm-əkəjä-tət.*
tämä koira-PL hyvä-COP-PL
'Nämä koirat ovat hyviä.'

Joissakin kielissä, kuten mordvassa ja tundranenetsissä nominipredikaatti saa verbin piirteitä, jolloin puhutaan *nominikonjugaatiosta* (Bartens 1999: 108; Turunen 2010:

52–53). Mordvassa nominikonjugaatio ilmenee 3. persoonassa numeruskongruenssina sekä 1. ja 2. persoonassa persoonakongruenssina (esimerkki 10). Adjektiivi saa 1. ja 2. persoonassa verbin konjugaation persoonapäätteet. Tämä on kuitenkin mahdollista moduksista vain indikatiivissa ja tempuksista preesensissä. (Bartens 1999: 108.)

10) Ersämordva (S'atko 2003: 2)

Mon čumo-vtom-an!
Minä syyllinen-CAR-PRS.1SG
'Olen syytön!'

Nominilla on myös preteritimuoto, mutta se on etymologisesti liittomuoto, jossa adjektiivin yksikkö- tai monikkomuotoon on liittynyt apuverbi, E *ul′ems,* M *ul′əms* - verbin preteritimuoto (sm. *ole-*). Diakronisesti katsottuna preteritissä verbin persoonapäätteet eivät siis liity suoraan nominipredikaattiin, vaan apuverbiin. (Bartens 1999: 108.) Synkronisesti katsottuna mordvassa kuitenkin on nominikonjugaatio preteritissä (Turunen 2010: 55).

Permiläisissä kielissä adjektiivipredikaatilla on oma, substantiiveista eroava monikon tunnus, mikä yhdessä mm. vertailumuotojen kanssa erottaa adjektiivit substantiiveista omaksi kategoriakseen. Adjektiivipredikaatin kongruenssisuffiksin muoto on udmurtissa *eś*, komissa *öś*. Suffiksi on mahdollisesti (Rédei 1988: 380) etymologisesti sama aines kuin vastaavanmuotoinen adjektiivinjohdin. Saarisen (1999/2000: 116) mukaan kehityssuunta on ollut adjektiivijohtimesta adjektiivin monikon kongruenssisuffiksiksi. Kuitenkin myös johtimena *-eś/-öś* on edelleen produktiivinen (Saarinen 1999/2000: 114).

Permiläisissä kielissä adjektiivipredikaatti kongruoi aina luvun suhteen subjektin kanssa ilmaisten monikkoa (esimerkit 11–12). Komissa substantiivikin voi saada kongruenssisuffiksin, mutta vain sijamuodoissa ollessaan (Bartens 2000: 131).

11) Udmurtti (Bartens 2000: 131)[3]

a. magazin-len ukno-ez bad'ʒ́ʲim
tavaratalo-GEN ikkuna-DET suuri.NOM
'tavaratalon ikkuna on suuri'

b. magazin-len ukno-os-ʲiz bad'ʒ́ʲim-eś
tavaratalo-GEN ikkuna-PL-DET suuri-PL
'tavaratalon ikkunat ovat suuret'

[3] Glossaukset esimerkeissä 11–12 Rigina Ajanki.

12) Komi (Bartens 2000: 131)

a. Lun-i̯s völ-i köʒ́i̯d
päivä-NOM.DEF olla-PRET.3SG kylmä.NOM
'päivä oli kylmä'

b. Lun-jas-i̯s völ-i-ni̯ köʒ́i̯d-öś
päivä-PL-NOM.DEF olla-PRET-3PL kylmä-PL
'päivät olivat kylmiä'

Udmurtissa nominipredikaattiasemaisella adjektiivilla ei ole kaasusmuotoja. Bartensin (2000: 131) mukaan kyse on turkkilaisesta vaikutuksesta. Bartensin (ibid.) mukaan komissa adjektiivilla on nominatiivimuodon lisäksi instrumentaali- ja akkusatiivimuoto, Udoran murteessa lisäksi illatiivimuoto. Kyse on samanlaisesta nominipredikaatin koodauksesta kuin suomen *tulla sairaaksi* ja *olla sairaana* (Pajunen 2000). Kuten komissa, myös venäjässä ominaisuuden muutosta ilmaistaan instrumentaalilla (Nichols 1981: 85–86, 140–182). Kyse voi siis olla venäjän vaikutuksesta komin instrumentaalin käytössä. Nominaalilauseissa pysyvyyden, muutoksen ja tilapäisyyden eroa merkitään yleisesti jollakin tavalla maailman kielissä (Pajunen 2000: 75).

13) Komi (Bartens 2000: 131)[4]

Bi-jas-i̯s vöć-i-sni̯ ri̯tja i̯vla vi̯v-sö mića-ön
tuli-PL-NOM.DEF tehdä-PRET-3PL iltainen ulko ylä-AKK.DEF kaunis-INSTR
'Tulet tekivät iltaisen ulkoilman kauniiksi.'

Seuraavassa esitän vielä lyhyesti uralilaisten kielten nominipredikaation keskeiset piirteet Turusen (2010: 55) mukaan:

- kopula puuttuu kaikista persoonista: ersä, komi, udmurtti
- kolmannesta persoonasta puuttuu kopula: mari, unkari
- kopula kaikissa persoonissa: itämerensuomi, saame
- ei-pakollinen kopula: obinugrilaiset kielet
- nominikonjugaatio: ersä, mokša, samojedikielet
- nominaalinen kopula: komi, hanti

Menneen ajan osalta kopula jää käyttämättä vain niissä uralilaiskielissä, joissa nominipredikaatti konjugoi, eli mordvassa ja samojedikielissä (Turunen 2010: 55), koska niissä nominipredikaatti saa myös menneen ajan tunnuksen. Nominipredikaatin konjugaatio on tyypillinen monille siperialaisille ja turkkilaisille kielille

[4] Glossaus Janne Saarikivi ja Arja Hamari. Käännös Arja Hamari.

(ibid.), joten konjugaation esiintyminen mordvassa ja samojedissa voi selittyä areaalisena ilmiönä.

4.3 Komparaatio

Monissa uralilaisissa kielissä, kuten mordvassa, tundranenetsissä ja osassa itämerensuomalaisia kieliä vertailu muodostetaan morfosyntaksin keinoin. Näille kielille on tyypillistä käyttää erosijaista konstruktiota (esimerkit 14–15) (Fuchs 1949: 147).

14) Ersä (S'atko 2/2003: 116)[5]

Tońd'et' paro *jalga-m* *araś.*
sinä.ABL hyvä.NOM ystävä-POSS.1SG ei.ole
'Sinua parempaa ystävää ei ole'

15) Tundranenetsi (Jalava 2013: 61)

Məń ńeńa-ńi ***ńa-əd-ńi*** *səmpl'aŋk po-wna* ***ŋarka.***
minä sisko-POSS.1SG POST-ABL-1SG viisi vuosi-PROS vanha.3SG
'Siskoni on viisi vuotta vanhempi kuin minä.'

Uralilaisista kielistä isossa osassa komparaatio muodostetaan morfologisin keinoin, monessa kielessä on käytössä sekä syntaktinen että morfologinen muodostus. Näin on esimerkiksi marissa ja permiläisissä kielissä. Sekä udmurtissa että komissa on komparatiivin tunnus. Udmurtissa se on *-ges* tai *-gem*, komissa *-ӟi̯k* (16–17). (Bartens 2000: 133–134.) Komin komparatiivin tunnus on lainautunut myös hantiin (Fuchs 1949: 169).

16) Komi (Csúcs 2005: 207)

kuź-ӟi̯k
pitkä-COMP
'pidempi'

17) Udmurtti (Csúcs 2005: 207)

kuź-ges
pitkä-COMP
'pidempi'

Udmurtin komparatiivisuffikseilla on joissakin murteissa myös moderatiivinen funktio. Myös komin komparatiivisuffiksia käytetään joissakin murteissa moderatiivisessa funktiossa. Sama funktion kahtalaisuus on suomen komparatiivijohtimella

[5] Glossaus Rigina Ajanki.

-mpi (18), jolle on vastineita saamesta ja unkarista. Molemmissa sukukielissä se on myös komparatiivisuffiksi. Tästä syystä on mahdollista palauttaa kantauraliin johtimelle *-*mpV* moderatiivis-komparatiivinen funktio.

Esimerkit 18a ja b osoittavat kahta eri syntaktista tapaa muodostaa komparatiivi-konstruktio suomessa. Esimerkki 18b edustaa vanhakantaisempaa, erosijaista tapaa muodostaa vertailurakenne. Esimerkin 18a rakenne on tuoreempi ja samanlainen kuin skandinaavisissa kielissä käytetty rakenne. Suffiksin *-mpi* moderatiivinen funktio ei ole normitetun standardikielen mukainen, mutta puhekielessä se on yleinen (18c). Komparatiivin moderatiivinen käyttö on yleistä muissakin uralilaiskielissä, esimerkiksi marissa ja permiläiskielissä.

18) Suomi (omaa tietoa)

a. *Kissa on piene-mpi kuin koira.*
kissa.NOM olla.PRS.3SG pieni-COMP CONJ koira.NOM

b. *Kissa on koira-a piene-mpi*
kissa olla.PRS.3SG koira-PART pieni-COMP

c. *Tuolla istu-u vanhe-mpi mies*
tuolla istua-PRS.3SG vanha-MOD mies

Unkarissa komparatiivi muodostetaan morfologisesti, tunnuksen *-bb* (< KU *-*mpV*) avulla (19a). Lisäksi käytetään samanlaista konjunktion sisältävää lauserakennetta kuin suomessa ja saamessa. Unkarissa on kuitenkin myös adessiivimuotoinen vertailurakenne (19b). Sen enempää suomen kuin unkarinkaan erosijaista komparatiivikonstruktiota ei löydy eri kielten piirteitä typologisesti esittävän *World Atlas of Language Structures* (WALS) -karttatietokannan kartoista, mikä on osoitus kyseisen tietokannan vielä olemassaolevista puutteista. WALS:iin on selkeästi listattu lähinnä kirjakieltenmukaisia rakenteita, mikä jättää suuren murrevariaation pois ja antaa yksipuolisen kuvan kielten järjestelmistä sekä niiden variaatiosta (ks. myös Wahlström 2015: 138).

19) Unkari (a) Gerevich-Kopteff–Csepregi 1990: 111; b) Johanna Laakso, p.c.)

a. *A tél hidege-bb, mint a tavasz.*
DEF talvi.NOM kylmä-COMP CONJ DEF kevät.NOM
'Talvi on kylmempi kuin kevät.'

b. *A tél hidege-bb a tavasz-nál*
DEF talvi.NOM kylmä-COMP DEF talvi-ADESS
'Talvi on kevättä kylmempi.'

Fuchs (1949: 147) mainitsee unkarista myös murteissa esiintyvän ablatiivi-konstruktion, joka on esitelty esimerkissä 20. Tämä viittaa siihen, että unkarissa on aiemmin ollut käytössä ablatiivilla muodostettu vertailurakenne.

20) Unkari (Fuchs 1949: 147, glossaus ja käännös Rigina Ajanki)

io-bb-ac *azo-k-tol*
hyvä-COMP-PL tuo-PL-ABL
'(ovat) niitä parempia'

Myös mansissa komparatiivi tuotetaan morfologisin keinoin, elementillä *-ńüw*. Hontin (1988: 155) mielestä *ńüw* on partikkeli, mutta Kulonen (2007: 85) pitää tätä ainakin itämansissa johtimena sillä perusteella, että komparatiivimuotoja voi edelleen taivuttaa (Kulonen 2007: 85).

WALS-karttatietokanta osoittaa, että lokationaalinen konstruktio on maailman-laajuisesti yleisin komparatiivinen konstruktiotyyppi (Dryer 2013; Stassen 2013). Uralilaiseen kantakieleen on rekonstruoitu sanajärjestys subjekti-objekti-verbi (SOV), ja tämän sanajärjestyksen edustajilla yleisin komparatiivikonstruktio WALS:in[6] mukaan on lokaatioon perustuva. Odotuksenmukaisesti uralilaiskielille tyypillinen erosijainen komparatiivikonstruktio edustaa juuri lokaatioon perustuvaa tyyppiä. Sen sijaan SVO-kielillä lokaatiokonstruktio ei WALS:in mukaan ole yleisin vertailukonstruktio.

Typologisesti tarkasteltuna kaikissa kielissä ei aina ole erillistä morfologista superlatiivimuotoa, mikä näyttää olevan melko yleistä myös uralilaiskielissä. Analyyttinen tapa muodostaa superlatiivi sanan 'hyvin' tai 'kaikki' avulla onkin yleinen uralilaisissa kielissä. Esimerkiksi mansista mainitaan, ettei superlatiivia ole (Honti 1988: 155), mutta sen voi kuitenkin esimerkiksi pohjoismansissa muodostaa sanan *śar* 'erittäin, hyvin' avulla (21).

21) Pohjoismansi (Honti 1988: 155)[7]

śar *janəγ* *piγ-ə*
hyvin vanha poika-POSS.3SG
'hänen vanhin poikansa'

Analyyttisen konstruktion lisäksi superlatiivin muodostuksessa käytetään uralilaisissa kielissä myös morfologisia ja syntaktisia keinoja. Suomessa superlatiivi muodostetaan suffiksin *-in* avulla (*kaunis* > *kaunein*), mutta monesta itämeren-

[6] Kartat 81A + 121A

[7] Glossaus: Ulla-Maija Forsberg.

suomalaisesta kielestä superlatiivi puuttuu (Punttila 1985: 65–81). Virossakin se on oppitekoinen uudennos (Raag 1998: 118–123).

Unkarissa superlatiivi muodostetaan prefiksin *leg-* avulla (Fuchs 1949: 224; Kulonen 1993: 59). Tämän tunnuksen vastineeksi UEW (1988: 258) ehdottaa marin sanaa *ləŋ* 'hyvin; paljon', jolloin kyse on attribuutin siirtymisestä prefiksiksi. Nykymuodossaan tämä prefiksi on tullut kirjakieleen varsin myöhään, 1500-luvulla. Tätä ennen kirjakielessä superlatiivi on muodostettu rakenteen *men-től* 'kaikki-ABL' + komparatiivi avulla (Kulonen 1993: 59). Unkarin *leg*-prefiksillinen superlatiivi on samanlainen kuin slaavilaisissa kielissä, joten kyse lienee slaavilaisesta vaikutuksesta. Fuchsin (1949: 224, 229) mukaan slaavilaista ja venäläistä vaikutusta on superlatiivin muodostuksessa useissa uralilaisissa kielissä, kuten samojedikielissä, permiläisissä kielissä, mordvassa, marissa ja joissain itämerensuomalaisissa kielissä.

5. Tulokset 1: Kantauralin adjektiivikategoria ja ominaisuussanojen semanttinen kehittyminen

Edellä olen esittänyt, millaisia nykyisten uralilaisten kielten adjektiivikategoriat pääpiirteittäin ovat. Tässä osiossa esitän adjektiivikategoriaa koskevat varsinaiset tutkimustulokset, jotka pohjautuvat siihen, miltä nykyisten uralilaiskielten kategoriat näyttävät ja mitä yhtäläisyyksiä voidaan niiden ja typologisten havaintojen sekä teorioiden pohjalta tehdä.

5.1 Kantakielistä

Olen artikkeleissa käyttänyt termejä **uralilainen kantakieli, suomalais-ugrilainen kantakieli** ja **suomalais-permiläinen kantakieli**. Kantakielivaiheita on aikojen saatossa rekonstruoitu erilaisia ja myös niiden ajoitukset ovat vaihdelleet (ks. kootusti Kallio 2006, jatkoa Häkkinen 2009). Viimeisimmän kantakielten taksonomian on laatinut Jaakko Häkkinen (2007: 70), joka on fonologisin perustein yhdistänyt uralilaisen ja suomalais-ugrilaisen kantakielen samaan ja nimennyt myöhäiskantauraliksi. Asko Parpola (2012: 169) on piirtänyt Häkkisen analyysin ja arkeologisten havaintojen pohjalta kaavion eri kielivaiheista ja niiden ajoittumisesta. Ajoituksiin en muuten ota kantaa, paitsi artikkelissa 4, jossa käsittelen lainasanoja ja määrittelen ajoitusta **-(e)TA*-johdostyypin produktiivisimmalle jaksolle.

Häkkinen (2007) jakaa myöhäiskantauralin kolmia: länsikantaurali (> saame, itämerensuomi, mordva), keskikantaurali (> mari, permiläiset kielet) ja itäkantaurali (> ugrilaiset kielet, samojedikielet). Vanha nimitys *suomalais-permiläinen kantakieli*

ei Häkkisen analyysin perusteella eroakaan mitenkään kantauralista, vaan on palautettava samalle tasolle. Saman kannan on jo aiemmin ottanut Tapani Salminen (2002). Tämä vaikuttaa omassa tutkimuksessani erityisesti adjektiivijohtimen *-*(e)TA* ajoitukseen. Se siis voidaan katsoa palautuvaksi kantauraliin, vaikka artikkelissa 3 osoitan, että aiemmasta käsityksestä poiketen kyseisellä adjektiivi-johtimella ei (tällä tietoa) ole vastinetta samojedissa.

5.2 Kantauralin adjektiivikategoria

Dixonin (2004) teoriaa soveltaen kantauraliin on mahdollista rekonstruoida adjektiivikategoria. Adjektiivikategoria on ollut nomininkaltainen, mutta todennäköisesti adjektiivit ovat taipuneet sijoissa rajatummin kuin substantiivit. Tämä piirre on säilynyt useimmissa uralilaisissa kielissä.

Attribuuttina adjektiivi ei ole taipunut pääsanansa mukaisesti. Tätä osoittaa sekin, että artikkelissa 1 käsittelemässäni aineistossa yksikään vanha adjektiivi ei käyttäydy nykykielissä muista adjektiiveista poikkeavasti. Joissakin kielissä, kuten mordvassa ja marissa, on adjektiiveja, jotka poikkeavat muista adjektiiveista (ks. esim. artikkeli 4; Bartens 1999: 108), mutta ne eivät kuulu tällä tietoa kielten vanhimpaan sanasto-kerrostumaan.

Adjektiivien vertailu lienee muodostettu erosijaisen konstruktion avulla. Sen lisäksi on jo kantauralissa saattanut olla käytössä moderatiivis-komparatiivinen suffiksi *-*mpV*.

Kantauralin adjektiivien ominaisuuksia ovat ainakin seuraavat:

I. Adjektiivit ovat olleet nominaalinen kategoria.
II. Attribuuttiasemassa adjektiivi ei taivu pääsanansa mukaisesti (*juxtaposition*).
III. Vertailu on muodostettu ablatiivikonstruktion avulla.
IV. Kantauraliin palautuu moderatiivis-komparatiivinen suffiksi *-*mpV* (> sm. *pare-mpi*).
V. Kantauralissa on ollut adjektiivijohdin *-(*e*)*TA*.

Adjektiivikategoria on kantauralissa ollut nominaalinen, vaikka vanhimman sana-aineiston perusteella näyttää siltä, että etenkin fyysisiin ominaisuuksiin on voitu viitata myös intransitiivisten verbien avulla. Tällaista ei enää ole suomessa, kun taas samojedikielissä iso osa ominaisuuksiin viittaavista sanoista on verbejä. Luultavasti

ominaisuuksiin viitanneet intransitiiviset verbit eivät ole olleet adjektiiveja, vaan adjektiivit ovat olleet nominaalinen kategoria.

Saarinen (1999/2000: 116) ehdottaa kantapermin perusteella, että nominipredikaattina ollessaan adjektiivi olisi luvussa kongruoinut pääsanansa kanssa jo uralilaisessa kantakielessä.

Ablatiivikonstruktiolla muodostettavan vertailun palautan kantauraliin paitsi yleisimmän uralilaisen edustuksen, myös typologisen todennäköisyyden perusteella (WALS), jonka mukaan SOV-kielille yleisin komparatiivikonstruktio on juuri ablatiivikonstruktio (ks. luku 4.3). Adjektiiveja on johdettu paitsi johtimella *-*(e)TA*, myös johtimella *-*kkA*, jolla on muodostettu myös substantiiveja. Kantauralin ablatiivin tunnus on ollut *-*tA* (Lehtinen 2007: 67).

Alo Raunin (1988: 562) mukaan superlatiivia ei voida kantauraliin palauttaa. Todennäköistä onkin, että superlatiivinen merkitys on muodostettu analyyttisesti sanan ’kaikki’ (tai ehkä jopa ’hyvin’ tai ’paljon’) avulla, kuten monessa uralilaisessa kielessä nykyäänkin.

5.3 Kongruenssi

5.3.1 Uralilaisten adjektiivien kongruenssi-ilmiöitä

Kantauralissa, kuten monissa uralilaisissa kielissä nykyäänkin, adjektiivit eivät ole attribuuttiasemassa kongruoineet pääsanansa kanssa (ks. luvut 4 ja 5.1). Yleensäkin kongruenssi on tuntematon SOV-kielille (Honti 1997: 135), jota kantaurali on edustanut. Poikkeus on adjektiivi **para* ’hyvä; oikea’ (artikkeli 4), jonka kongruenssi noudattaa demonstratiivipronominien kongruenssia ja täten eroaa muiden adjektiivien taivutuksesta niissä kielissä, joissa demonstratiivipronominit taipuvat attribuuttiasemassa eri tavalla kuin adjektiivit.

Pronominien ja numeraalien suhde pääsanaan on monisyisempi kuin adjektiivien. Ravila (1960: 31–35) olettaa, että sekä pronominien että numeraalien kongruenssi on vanha ilmiö ja siten siemen myös adjektiiviattribuutin kongruenssin syntyyn itämerensuomalaisissa kielissä. Ravilan mukaan tyyppi **tänä kotana* olisi alkuaan sellainen, että pronomini on pääsana ja substantiivi sen määrite, appositio. Määrite on kongruoinut pääsanansa kanssa. Tästä olisi Ravilan mielestä syntynyt myös itämerensuomen adjektiivien kongruenssi. Samalla kannalla on myös attribuutin merkinnän kehittymistä tutkinut Michael Rießler (2011: 191).

Kongruenssin synnyn taustalla voi olla yleisemminkin määräisyys tai tähdentäminen. Tästä syystä erityisesti pronominit kongruoivat pääsanansa kanssa, ja kongruenssi voi määräisyyden perusteella laajeta muihinkin attribuuttirakenteisiin. Elliptisissä rakenteissa adjektiivia taivutetaan useissa kielissä substantiivin tavoin. Pohjois-saamessa sen sijaan käytetään elliptisissä rakenteissa attribuuttimuotoa, mahdollisesti näin korostaen pääsanan pois jäämistä. (Artikkeli 1.)

Possessiivisuffiksien puute on yksi adjektiiveja ja substantiiveja olennaisesti erottava tekijä (Pajunen 1998: 81). Adjektiiveihin kuitenkin monessa uralilaisessa kielessä liitetään possessiivisuffikseja, kun ilmaistaan määräisyyttä. Esimerkiksi permiläisissä kielissä adjektiivi substantiivistetaan possessiivisen taivutuksen avulla (Bartens 2000: 131), mikä rinnastuu mordvan määräiseen taivutukseen. Esimerkkien perusteella adjektiivin substantiivistamista käytetään silloin, kun viitataan elollisiin ja joukkoihin. Suomessa adjektiiveja käytetään substantiivin tavoin samanlaisissa tapauksissa, esimerkiksi joukkoihin viittaavana *Nuoret kävelevät kadulla* tai *Raha menee rikkaille*. Suomessa ei merkitä adjektiivin substantiivistamista morfologisesti mitenkään, kun taas permiläisissä kielissä se merkitään possessiivisuffiksilla, jota ei yleensä muuten adjektiivien kanssa käytetä. Udmurtissa possessiivisuffiksin käytöllä fokusoidaan joukosta juuri tietyn ominaisuuden omaava yksilö (Bartens 2000: 132). Myös kantasaamen palautuva adjektiiviattribuutin pääte *-s* lienee alkuaan kolmannen persoonan possessiivisuffiksi (Rießler 2006), mikä myös yhdistää attribuutin merkinnän possessiivisuffiksilla ja määräisyyden.

5.3.2 Omaperäistä vai kontaktivaikutusta?

Uralistiikassa on pidetty epätodennäköisenä, että kongruenssin kaltaiset lauseoppia koskevat muutokset olisivat vierasperäistä vaikutusta (esim. Honti 1997: 14). On myös keskusteltu siitä, onko itämerensuomen ja saamen sanajärjestys vieraan vaikutuksen vai omaperäisen kehityksen tulosta. Areaalisesti lähekkäin olevat kielet ovat rakenteellisesti usein samankaltaisia, vaikka ne eivät olisi keskenään sukua. Esimerkiksi samojedikielissä esiintyvä rikas modus- ja partisiippijärjestelmä on samankaltainen kuin alueen muissa kielissä, jotka eivät kuulu uralilaiseen kielikuntaan.

Periaatteessa mitä tahansa voi lainata missä vaiheessa tahansa (Grey-Thomason 2001: 69–71), mutta on olemassa kaavoja, joissa kontaktien intensiivisyydestä voidaan arvioida tietynlaisen sanaston ja morfosyntaktisten ominaisuuksien lainautumista. Historiallis-vertailevalla kielentutkimuksella saadaan sanaston ja rakenteiden lainautumisten myötä tietoa kontaktien intensiivisyydestä, kun taas

synkronisessa kielentutkimuksessa nykykielten välisten kontaktien tiiviyden perusteella pyritään ennustamaan sanaston ja rakenteiden lainautumista ja tutkitaan niiden lainalaisuuksia.

Sarah Grey-Thomason (2001: 70) on listannut kontaktien tiiviyden vaikutuksia siihen, millaista sanastoa ja mitä rakennepiirteitä mahdollisesti lainataan. Kontaktivaikutukset hän jakaa neljään kategoriaan: 1. satunnaiset kontaktit, 2. hieman tiiviimmät kontaktit, 3. tiiviimmät kontaktit ja 4. tiiviit kontaktit. Näistä jo kategoriassa 3. kontaktivaikutus on tarpeeksi vahvaa siihen, että omaperäiset arkipäivän sanat vaihdetaan lainasanoihin (kuten suomen vanha *sepä* > *kaula*) ja rakenteessa esimerkiksi sanajärjestys voi vaihtua, kuten suomessa ja saamessa on tapahtunut. Listan mukaisesti itämerensuomen kontakti germaanisten kielten kanssa on ollut riittävän tiivis siihen, että attribuuttijärjestelmän kongruenssi olisi omaksuttu germaanisista kielistä. Ongelmalliseksi tämän kontaktivaikutuksen tekee se, että kantagermaanissa adjektiiviattribuutin kongruenssi on ollut sukukongruenssia, kun taas itämerensuomessa oleva kongruenssi on sija- ja lukukongruenssia. Kuinka voisikaan, kun itämerensuomessa ei ole sukuja.

Sanajärjestyksen muuttuminen voi olla vaikuttanut myös siihen, että uralilaisista kielistä läntisimmät selkeimmät SVO-kielet; itämerensuomi ja saame, ovat myös adjektiiviattribuutin kongruenssiltaan laajimpia. Saamen attribuutin merkintää on vaikea nähdä kongruenssi-ilmiönä, sillä adjektiivin attribuuttimuoto ei yleensä määräydy pääsanansa mukaan, vaan se on morfologisesti aina sama. Saamessa kongruenssi ei ole vielä kovin laajaa, mutta inarinsaame osoittaa jo laajenemisen merkkejä (artikkeli 5: 211), mikä voi olla suomenkin vaikutusta.

5.4 Kantauralin adjektiivien semantiikka ja sen muutos

Väitöskirjatutkimuksessani olen kiinnittänyt erityistä huomioita käsittelemieni sanojen semantiikkaan ja merkitysten kehittymiseen. Semanttisen jaottelun pohjaksi olen ottanut Dixonin (2004) jaottelun.

Tutkimuksessani olen lähestynyt kantauraliin ja suomalais-ugrilaiseen kantakieleen (joita käsittelen samanarvoisina kielentasoina) palautettuja ominaisuussanoja (Sammallahti 1988) nykykielten näkökulmasta ja pyrkinyt arvioimaan, mitkä ominaisuuksiin viittaavat sanat voidaan katsoa kuuluneen adjektiiveihin jo kantakielessä. Kaikki Sammallahden listassa esiintyvät, ominaisuuteen viittaavat sanat eivät ole adjektiiveja. Joukossa on myös verbejä, substantiiveja ja vartaloita, joiden sanaluokasta kantakielivaiheessa on vaikea todeta mitään varmaa.

Kantauraliin voidaan palauttaa seuraavat adjektiivit (artikkeli 1):

DIMENSIO	**pidi* ’pitkä’, **pidkä* ’pitkä’ (> sm. *pitkä*), **kuwa(-kkV)* ’pitkä’ (> saaP *guhkki* ’id.’ (Aikio 2000: 613)), **enä* ’iso’ (> sm. *eno*)
IKÄ	**wud’i* ’uusi’ (> sm. *uusi*) ?**soŋka* ’vanha’ (> unk. *agg* ’vanha’)
ARVO	**čupa* ’neg. arvoon viittaava’ (> sm. *hupa*)
FYYSINEN OMINAISUUS	**kämä* ’kova (> mdE *ǩeḿe* ’kova; luja; paksu; terve’), **lonśå* ’pehmeä’ (> saaP *loažži* ’tyynehkö ilma’), **lämpi* ’lämmin’ (> sm. *lämmin*), **kura* ’taipunut, vääntynyt’ (> vi *kura* ’vasen’)
INHIMILLINEN TAIPUMUS	**śeppä* ’taitava’, **ïńï* ’kesy’ > saaP *vuonjas* ’kesy, myöntyväinen’, **tiwä* ’hiljainen, rauhallinen’ (> sm. *tyyni, tyven*)
MÄÄRÄ	**enä* ’paljon’ (> sm. *ene-mmän*)
POSITIO	**tiwä* ’syvä’ (> sm. *syvä*), **wasa* ’vasen’ (> sm. *vasen*)

Yllä olevassa listauksessa **tiwä* on liitetty kahteen kategoriaan, koska sen merkitykset ’syvä’ ja ’rauhallinen’ eroavat toisistaan niin paljon, että niiden polysemia on epävarmaa. Merkitysten erilaisuudesta huolimatta kyse lienee kuitenkin yhdestä ja samasta sanasta. Käsittelen sanaa tarkemmin jäljempänä.

Kantauralin adjektiivit ovat kuuluneet ainakin seuraaviin kategorioihin: DIMENSIO, IKÄ ja FYYSISET OMINAISUUDET. Osa fyysisiin ominaisuuksiin viittaavista sanoista on ollut verbejä, mutta adjektiivejakin on nykykielten edustuksen mukaan osoitettavissa. Myös kategoriaan INHIMILLINEN TAIPUMUS näyttäisi kuuluneen adjektiiviksi katsottavia sanoja, joskin niiden adjektiivisuus on jokseenkin epävarmempaa kuin muihin kategorioihin viittaavien sanojen[8]. Siinä missä fyysisiin ominaisuuksiin viittaavien sanojen joukossa on verbejä, inhimillisen taipumuksen kenttään kuuluvilla sanoilla on substantiivinen ulottuvuus. **śeppä* on voinut olla ’taituri’, **ïnï* taas ’kesy eläin’.

Myös kenttään POSITIO kuuluvia, adjektiiveiksi katsottavia lekseemejä on kantauraliin rekonstruoitavissa. Nämä sanat kuitenkin viittaavat myös muihin kuin positionaalisiin ominaisuuksiin ja joukossa on myös adpositioita. Vanhojen uralilaisten adjektiivien jaottelu osoittaa Dixonin teoriassa ongelman. Vuoden 1977

[8] Sanan **tiwä* semantiikkaa ja homonymia-polysemia-pohdintaa artikkelissa 1.

artikkelissaan Dixon ei vielä erota kenttiä DIMENSIO ja POSITIO toisistaan, mutta vuoden 2004 artikkelissa hänen mukaansa vain kenttään DIMENSIO viittaavia sanoja on pienissä adjektiiviluokissa. Kenttään POSITIO viittaavia sanoja on vain avoimissa adjektiiviluokissa. Ovatko DIMENSIO ja POSITIO kuitenkaan erotettavissa toisistaan? DIMENSION kenttään Dixonin jaottelussa kuuluva ’pitkä’ saa myös merkityksen ’korkea’, jonka Dixon kuitenkin sijoittaa POSITION kenttään. Myös England (2004: 142) on huomannut mamin kielessä saman ilmiön: DIMENSIO ja POSITIO ovat sekä synkronisesti että semanttisen muutoksen kannalta limittäisiä kenttiä, samoin kuin DIMENSIO ja MÄÄRÄ.

Pienet, suljetut adjektiiviluokat sisältävät yleensä sanoja vain Dixonin jaottelun neljästä ensimmäisestä kentästä KOKO, IKÄ, ARVO, VÄRI. Vasta suuremmissa sanaluokissa adjektiiveilla viitataan fyysisiin ominaisuuksiin ja inhimillisiin taipumuksiin. Lisäksi uralilaiseen kantakieleen on rekonstruoitavissa Sammallahden aineiston perusteella 14–15 adjektiivia. Näiden kahden tiedon perusteella voidaan olettaa, että adjektiiviluokka on kantauralissa ollut avoin. On todennäköistä, että johtamattomien adjektiivien lisäksi kantauralissa on muodostettu runsaasti adjektiiveja johtamalla, aivan kuten nykykielissäkin tehdään.

Lyonsin (1969; 1977) käyttämä termi tunnusmerkkisyys kuvaa hyvin myös sitä, mitkä kantauralin adjektiivit ovat säilyneet. Tässä tutkimuksessa tunnusmerkkisyydellä tarkoitetaan adjektiivien semantiikkaan liittyvää ilmiötä, jota voi luonnehtia vastakohtapareilla. Vastakohtapareja muodostavat adjektiivit, joista toinen on tunnusmerkitön, toinen tunnusmerkkinen. Esimerkiksi suomessa *pitkä* ja *paljon* ovat tunnusmerkittömiä. Tunnusmerkkisyyden selvittämiseksi voidaan käyttää kysymysrakenteita. Esimerkiksi suomessa tunnusmerkittömyys käy ilmi rakenteista *kuinka pitkä* / *kuinka paljon* (Hakanen 1973: 38). Sen sijaan näiden vastaparit *lyhyt* ja *vähän* ovat tunnusmerkkisiä: kysyttäessä *kuinka lyhyt* / *kuinka vähän* esiolettamuksena on, että tarkoite on lyhyt tai sitä on vähän.

INHIMILLINEN TAIPUMUS, FYYSINEN OMINAISUUS, MÄÄRÄ ja IKÄ ovat sellaisia kenttiä, joiden sanoista ainakin osassa voidaan havaita selvä arvolataus. Esimerkiksi inhimillisen taipumuksen kenttään kuuluva **śeppä* sisältää positiivisen arvolatauksen. Positionaaliset ilmaukset ’vasen’ ja ’oikea’ tapaavat kehittyä adjektiiveista, joilla on negatiivinen tai positiivinen arvolataus (esim. sm. *oikea*, vi *parem* ’oikea; parempi’).

Ainoat vanhimpien adjektiivien semanttiset kentät, joilla ei näytä olevan arvoon liittyvää konnotaatiota, ovat DIMENSIO ja VÄRI. Väritermejä ei tässä aineistossa

suoraan olekaan, vaan ne liittyvät fyysisiin ominaisuuksiin. Dimensioon viittaavat sanat ovat sen sijaan polyseemisia ja viittaavat myös positioon (KU **pidkä* ’pitkä; korkea’), ikään ja määrään (**enä* ’iso’ > ’paljon’, ’vanha’). Kiinnostava onkin **enä* ’iso’, joka läntisissä uralilaiskielissä (suomi, saame) viittaa koon lisäksi suureen määrään ja itäisissä uralilaiskielissä korkeaan ikään. Kentät IKÄ ja MÄÄRÄ eivät siis näytä menevän tässä tapauksessa keskenään ristiin, vaan niitä yhdistävä tekijä on DIMENSIO.

5.5 Värinnimitykset

Edellisessä luvussa olevasta listasta näkyy, että värinnimityksiä en ole adjektiiveina palauttanut kantauraliin. UEW kuitenkin esittää useampiakin ’valkoisen’ nimityksiä, jotka palautuisivat uralilaiseen tai suomalais-ugrilaiseen kantakieleen. Sanat ovat **päje* (tai **päjä*), **wal’ɜ* (ehkä myös variantti **wäl’ɜ* (vrt. sm. *väleä* ’nopea’, *välkeä* ’avara, tilava’ ja saaP *vielgat* ’valkoinen’) sekä **ačka* (tai **ćäčkä*) (artikkeli 2). On mahdollista, että mikään näistä sanoista ei ole tarkoittanut ’valkoista’ kantakielessä, koska sanat esiintyvät värinnimityksinä vain joissakin kielihaaroissa. Paras ehdokas kantakielen ’valkoiselle’ lienee **päje*, koska sille on ehdotettu valkoisen termiä sekä saamesta (saaP *beadjut* ’hohtaa valkoisena’) että unkarista (*fehér* ’valkoinen’, johdos). Näyttää kuitenkin siltä, että sekin on ollut verbi ’hohtaa’(artikkelit 1 ja 2).

Monissa uralilaiskielissä on johtimia, joita käytetään erityisesti värinnimitysten muodostamisessa. Johtimien laajan käytön perusteella näyttää siltä, että värinnimitysten erottaminen muista sanoista, erityisesti adjektiiveista, on koettu tärkeäksi. Pohjoissaamessa johtimella *-at* on muodostettu iso osa värinnimityksistä (esim. *čáhppat* ’musta’, *ruoksat* ’punainen’). Nganasaanissa perusvärinnimityksillä on oma johdin, *-jkuo* (esim. *tusajkuo* ’musta’, *d’abakuo* ’punainen’, Szeverényi 2005: 89).

Turunen (2002) on ehdottanut, että mordvassa johdin E *-žo*, M *-ža* olisi kehittynyt analogisesti värijohtimeksi sanojen MdE *piže* ’keltainen’ and *ožo* ’vihreä’ kautta. Tällöin myös sanan *ravužo* ’musta’ loppuosa olisi tulkittavissa johdinainekseksi.

Hantissa on myös värinnimityksissä suffiksi käytössä, ja se on *-tə*, esim. (Šuryskaryn murre) *putə,* ’musta’, *wurtə* ’punainen’, *wustə* ’vihreä’. Sanoissa näkyy selkeästi värinnimitysten muodostamisen vaikuttava prototyyppisyys. Prototyyppinen punainen entiteetti *wur* ’veri’ on saanut värisuffiksin *-tə* ja uusi merkitys on ’punainen’. Uralilaisten ’valkoisen’ ja ’mustan’ kehittymisessä ei prototyyppinen entiteetti tunnu toimivan selityksenä. Prototyyppinen valkoinen entiteetti on lumi ja

musta entiteetti on hiili. Kuitenkin nämä prototyyppiset entiteetit ovat olleet varsin harvoin motivaationa uralilaisten kielten ’mustan’ ja ’valkoisen’ nimityksille (artikkeli 2).

Värinnimitykset voivat vaihtua nopeastikin, mutta ne yleensä muodostetaan uudelleen samoista semanttisista lähteistä kuin edellisetkin. Värinnimitykset ’musta’ ja ’valkoinen’ kehittyvät eri tavoin, ja uralilaisissa kielissä ’musta’ kehittyy yleensä merkityksestä ’lika’, esimerkiksi viron *must* ’musta; likainen’. Näin on laita myös esimerkiksi indoeurooppalaisessa kielikunnassa (Buck 1949: 1055). István Futaky (1981: 52) olettaa, että ’musta’ voisi kehittyä merkityksestä ’pimeä’, tai että ’pimeä’ voisi olla polyseemisesti myös tummaan väriin viittaava. Näin ei kuitenkaan uralilaisissa kielissä ole. ’Pimeä’ ei kehity väristä ’musta’ eikä toisin päin. Toisin kuin esimerkiksi germaanisissa kielissä, joissa ’tumma’ ja ’pimeä’ ovat saman sanan eri merkityksiä (esim. saksan *dunkel*, engl. *dark*), uralilaisissa kielissä nämä merkitykset ovat erillään. Valon vähäisyyden ilmaiseminen ei ulotu värikategoriaan.

Nimitykset mustalle ovat uralilaisessa kielikunnassa yhteisiä vain lähisukukielille. Permiläisillä, mordvalaisilla, itämerensuomalaisilla ja saamelaisilla kielillä on jokaisella oma nimityksensä mustalle. Ugrilaisilla kielillä on yhteinen nimitys mustalle, **pəkkɜ-ttɜ* (> unk. *fekete*, ha *piti*, Š *putə*), ja tämä voidaan katsoa ugrilaisten kielten verraten etäisen sukulaisuuden perusteella vanhimmaksi ’mustan’ nimitykseksi. Tälläkään termillä ei kuitenkaan ole vastineita ugrilaisten kielten ulkopuolella, eikä sen semanttisesta kehittymisestä värinnimitykseksi voida sanoa mitään.

Mordvan ja permiläisten kielten ’mustaa’ tarkoittaville sanoille on ehdotettu suomesta vastineita. Näitä rinnastuksia on kuitenkin pidetty semanttisesti epäilyttävinä, vaikka fonologiset vastaavuudet täsmäävät. Mansissa esiintyvä sana *pāŋk*, *paŋkəŋ* viittaa tarkoitteisiin ’hiili, lika; mutainen, likainen’ (sanan *paŋkəŋ* loppu *-ŋ* on adjektiivijohdin, mikä viittaa substantiivin adjektiivistamiseen), mutta joissakin murteissa merkitys on myös ’musta’ (Sipőcz 1994: 54). Tässä näkyvä semanttinen muutos tukee permin *séd* ja suomen *sonta* sekä mordvan *ravužo* ’musta’ ja suomen *rapa* rinnastamisen semanttista mielekkyyttä.

Nimitykset valkoiselle kehittyvät ’valon’ ja ’tulen’ semanttisista kentistä. Myös ’puhtaus’ on tyypillinen lähde valkoisen nimitykselle. Nämä kentät, ’kirkas’ ja ’puhdas’ eivät kuitenkaan esiinny saman sanan merkityksenä ilman merkitystä ’valkoinen’.

Syy siihen, miksi värinnimitys ’valkoinen’ säilyy ja ’musta’ ei, voi olla affekti. Kuten monissa muissa kielissä, myös uralilaisissa kielissä ’mustaan’ viittaavilla sanoilla tapaa olla negatiivinen lataus. Saamessakin, jossa sana (saaP) *čáhppat* ’musta’ ei viittaa likaisuuteen, konnotaatio on negatiivinen, mikä näkyy esimerkiksi inarinsaamen sanasta *čappadas* ’paholainen’. Affekti liittyy osaltaan tunnusmerkkisyyteen, jota olen käsitellyt edellisessä luvussa.

6. Tulokset 2: adjektiivijohdin *-(*e*)*TA*

Adjektiiviluokan olemassaolon todisteeksi vaaditaan johtamattomia adjektiiveja. Dixon (2004: 10) ei pidä adjektiivijohdinten olemassaoloa osoituksena adjektiiviluokasta. Mielestäni adjektiivinjohtimen olemassaolo on tärkeässä asemassa, sillä se tarkoittaa, että adjektiiville on olemassa omia funktioita, joiden toteuttamiseksi täytyy muodostaa esimerkiksi substantiiveista adjektiivijohdoksia. Sananjohto on se keino, jolla muodostetaan uusia sanoja. Jos johtimella on muodostettu substantiivista tai verbistä adjektiivi, niin voidaan olettaa, että on ollut myös kategoria, johon se viittaa.

Myös Dixonin (2004: 10) mielestä adjektiiveista suurin osa on johdoksia kaikissa kielissä. Kyse voi olla semanttisesta mutta myös funktionaalisesta muutoksesta: sanaluokkaa vaihtava johdin liitetään sanaan, jotta sitä voidaan käyttää lauseessa niissä paikoissa, joissa ominaisuuksia ilmaistaan. Johtomorfologiaa ei pidetä kovinkaan tärkeässä asemassa, etenkään taivutusmorfologiaan verrattuna. Tosin sanoen ominaisuussanoilta vaaditaan omintakeista taivutusta, jotta niitä voidaan pitää adjektiiveina. Tässä tutkimuksessa kuitenkin osoitan, että adjektiiville tyypilliset ominaisuudet muodostetaan monessa uralilaisessa kielessä nimenomaan johtimien eikä taivutuspäätteiden avulla.

Artikkelit 3 ja 4 on omistettu adjektiivijohtimen *-*(e)TA* käsittelylle. Koska artikkeli 3 on varsin lyhyt ja paikoin puutteellinen, käyn johtimen *-*(e)TA* taustaa ja variaatiota läpi hieman myös tässä. Samalla tiivistän tulokset, joita olen johtimen osalta saanut.

6.1 Tausta ja levikki

Johdinta *-(*e)TA* pidetään yleisesti uralilaisten kielten vanhimpana adjektiivijohtimena. Vanhimmaksi *-*(e)TA*-johdokseksi on ehdotettu adjektiivia *pimeä*, jolla on vastineita monissa uralilaisissa kielissä. Uotilan (1933: 94–95) komin johtimia käsittelevästä vertailusta saa sen käsityksen, että johtimen asu olisi ollut

kantasuomessa *-*eδA*, mutta alkuperäisemmin vain *-*δA*. Janhusen (1981: 237) mukaan samojedi osoittaa, että kyseessä on ollut deverbaalinen nomininjohdin. Esimerkkisanana on kantauralin **pilmi-tä* ’pimeä’ (> sm. *pimeä*), josta kanta-samojediin on rekonstruoitu muoto **pəĵməĵtä* ’pimeä’ (Janhunen 1981: 237). Janhusen esittämä nenetsin *pæw°dya* ’pimeä’ on kuitenkin samanlainen kuin verbistä *pæwə-* ’olla yö’ muodostettu 1. partisiippi, eikä sen pääte myöhemmän tutkimuksen (Mikola 2004: 131) mukaan palaudu kantasamojedin muotoon *-*tä*, vaan partisiipin päätteeseen *-*ntV*. Tästä ovat osoituksena päätteiden -*nA* ja -*dya* vaihtelu nenetsissä.

Aiemmassa tutkimuksessa (esim. Uotila 1933, Janhunen 1981) johdin on ollut muodossa *-*TA*. Tämä perustuu osittain perinteiseen oletukseen, että kantauralin suffiksit olisivat olleet konsonanttialkuisia (Lehtisalo 1936: 2). On oletettu, että nykysuomen johtimessa -*eA* oleva -*e* olisi vartalosta johtimen osaksi lohjennut. Hallap (1983: 127–128) on todennut, että johtimen tulkinta muotoon *-*(e)TA* olisi tapahtunut itämerensuomessa ja olettaa, että saamessa tätä -*e*:tä ei esiinny. Kuitenkin pohjoissaamessa esiintyvä vastaava johdin -*at* (esim. *fargat* ’nopea’)[9] palautuu kanta-saamen muotoon *-*ętē* (Aikio 2009: 275), ja sen voi varhaiskantasuomeen rekonstruoida muotoon *-*eTA*[10]. Myös permiläiskielissä johtimeen kuuluu vokaali, ja sekin on palautettavissa muotoon *-*e*-. Näiden seikkojen vuoksi en ole nähnyt tarvetta jättää vokaalia *-*e*- pois rekonstruktiosta. Olen kuitenkin laittanut -*e*-aineksen sulkuihin, koska jos hantista ehdottamani vastine on oikea, niin rekonstruktio olisi silloin *-*TA*.

Johtimelle *-*(e)TA* on esitetty samojedin lisäksi vastineita itämerensuomesta, saamesta, permiläisistä kielistä, marista ja mordvasta. Samojedin rinnastus ei edellä esitetyn perusteella pidä paikkansa. Sen sijaan ehdotan hantista uutta vastinetta. Hantista (sanat Šuryskaryn murteen mukaisessa muodossa) löytyy muutama värinnimitys, jotka on muodostettu päätteellä -*tə*[11]. Esimerkiksi sana *wurtə* ’punainen’ on johdettu sanasta *wur* ’veri’. Muita sanoja ovat *putə* ’musta’ ja *wustə* ’vihreä; sininen; (J) keltainen’. Nämä kolme ovat Berlinin ja Kayn teorian mukaan ensimmäiset kieleen tulevat värinnimitykset. Joukosta puuttuu vain ’valkoinen’, joka on hantissa *nawɜ̑* (OWb 1926: 134) (?< *näi* ’tuli’).

[9] Korhonen (1981: 322) liittää johtimen osaksi vain -*t*:n, mutta esimerkiksi -*it*-päätteisillä sanoilla on hyvin suppea, lähinnä pohjoissaameen rajoittuva levikki (Álgu), jolloin on oletettavaa, että kyse on nuoremmasta johtamistavasta kuin -*at*-johtimessa.

[10] Tästä syystä suomalais-saamelaisesta kantakielestä puhuessani käytän rekonstruktiota *-*eTA* ja varhaisemmasta kielimuodosta rekonstruktiota *-*(e)TA*.

[11] Lähde: Merja Salolta saamani moniste. Värinnimitykset esiintyvät Šuryskaryn murteessa ja ortografia tähän on otettu niiden transkription pohjalta (artikkeli 3).

Olen jo aiemmin värinnimitysten yhteydessä maininnut, että saamessa johtimen *-*eTA* vastineella on muodostettu paljon värinnimityksiä. Semanttiset perustelut olisivat olemassa hantin johtimen -*tə* palauttamiseksi adjektiivijohtimeen *-*(e)TA*. Kyseisestä johdinaineksesta löytyy kuitenkin huonosti tietoa. Esimerkiksi Lehtisalo (1936: 272–273) ei mainitse sitä lainkaan, vaikka marin ja mordvan edellä esittämäni johtimet on liitetty denominaalisten adjektiivijohtimien otsikon alle. Sana *putə* 'musta' on yhdistetty unkarin sanaan *fekete* 'musta' ja se on palautettu kantaugriin muotoon **pʊ̈kkɜ-ttɜ* (ES 2006: 205). Unkarissa tätä vastaava johdin on hyvin harvinainen, etenkin adjektiivien osalta (Papp 1969: 107).

Epäilyksenalaiseksi hantin adjektiivijohtimen -*tə* (joissakin lähteissä myös muodossa -*tɜ*, minkä vuoksi kirjoitusasuissa on ajoittaista horjuntaa) ja johtimen *-*(e)TA* rinnastuksen tekee se, että hantissa loppuvokaalin olisi pitänyt pudota pois. Tämä voidaan kuitenkin selittää morfologisin perustein: johtimet saattavat itsenäisyytensä säilyttääkseen saada erilaisia äänteenmuutoksia kuin vartalot. Mikäli hantin adjektiivijohdin -*tə* kuuluu johtimen *-*(e)TA* yhteyteen, on vokaalin -*e*- jättäminen pois rekonstruktiosta perusteltua.

6.2 Variaatio

6.2.1 Tausta

Itämerensuomalaisissa kielissä on paljon adjektiiveja, joissa johdinvariantit -*eA*, -*keA* ja -*kkV*[12] vaihtelevat keskenään (esim. suomen *vireä* ~ *virkeä* ~ *virkku*). Valmen Hallap (1983) on havainnut variaation yleiseksi, ja hänen mukaansa variaatio palautuu jo myöhäiskantasuomeen. Suomen itämurteissa ja karjalassa variaatio on varsin säännöllistä.

Vaikuttaa siltä, että *-*keTA*-johtimella on muodostettu adjektiiveja ainakin esimerkiksi kantasaamessa. Tästä olen esittänyt kaksi ehdotusta (artikkeli 4: 305): *čuorgat* 'harmaa' (< *čuorri* 'id.') ja *njuolgat* 'suora' (< *njuolla* 'nuoli'). Myös Hallap (1983: 431) mainitsee joitakin *k*:llisia sanoja etäsukukielistä, mm. ersämordvan *kalgodo* 'kova, jähmeä, jäykkä' ja ehdottaa, että myös *k*:llinen suffiksi olisi esiintynyt itämerensuomen ulkopuolella. Johdin *-*keTA* voi olla yhdysperäinen (ks. esim. Koski 1983: 63) tai se voi liittyä laajempaan uralilaiseen ilmiöön, jossa -*k*- ilmestyy konsonanttikeskukseen, kuten sanassa *helistä* ~ *helskyä* (ks. Kulonen 2010: 251–255).

[12] Hallap (1983: 432) olettaa suffiksin *-*kkV* olleen alkuaan *-*kkA*. Hänen mukaansa nykyiset *o-, u-* ja *i*-loppuiset muodot ovat myöhemmän kehityksen tulosta.

6.2.3 Variaatio ja etymologia

Adjektiivien muodostamisessa ja variaatiossa analogialla on oma, selkeä sijansa. SSA:ssa monet *-eA*-päätteisistä adjektiiveista on tulkittu deskriptiivistä alkuperää oleviksi, vaikka tämä ei kelpaa alkuperän selitykseksi. Deskriptiivisyys voi toimia selitettäessä äänteellistä laajaa variaatiota, mutta alkuperän selityksenä se ei päde, ellei puhuta alkuaan onomatopoeettista alkuperää olevista sanoista, joista ei yleensä adjektiivien kohdalla ole kyse.

Suomessa johtimen **-eTA* sisältävien sanojen johdosmaisuus on nähty jatkumona (VISK § 149). Vain niitä **-eTA*-sanoja, joilla on olemassa oleva kantasana, on pidetty johdoksina. VISK (ibid.) ei mainitse yhtään säännöllistä johdosta. Epäselvinä johdoksina VISK mainitsee sellaiset sanat kuin *lempeä* < *lempi* ja *pyöreä* < *pyörä*, vaikka nämä esimerkit noudattavat **-eTA*-johtimelle tyypillistä muodostustapaa: johdin liitetään yksitavuiseen vartaloon.

VISK mainitsee korrelaatiojohdoksina sellaisen sanan kuin *synkeä*, jonka korrelaatiksi esitetään *synkkä*. Korrelaatiojohtamisessa on siis kyse siitä, että sanoilla ei ole selkeää keskinäistä johtosuhdetta. Näin sanojen *synkeä* ja *synkkä* suhde liittyy johdinten *-eA* ja *-kkV* variaatioon.

Johdinvariaatiota on runsaasti, ja vaikuttaakin siltä, että jos adjektiivia on ollut mahdollista varioida edellä mainitun kaltaisesti, sitä on myös varioitu. Joissakin sanoissa on luultavasti *-k-* ollut alkuaankin osa konsonanttikeskusta, mutta se on kadonnut sanahahmoon perustuvan varioinnin myötä. Tämä tulisikin ottaa huomioon etymologioita esitettäessä. Aina yksinkertaisin muoto ei ole alkuperäinen silloin, kun puhutaan analogisten kaavojen käyttämisestä sanojen muokkaamisessa.

Itämerensuomessa on varianttien osalla hajontaa, eikä kaikkia muotoja löydy suomesta. Esimerkiksi adjektiivista *leveä* on lyydissä olemassa variantit *leved* ’leveä’ ja semanttisesti hieman poikkeava *lefked* ’leveähkö’, joka näyttää muodostetun johtimen **-keTA* avulla. Sanalla ei näytä olevan vastineita muissa itämeren-suomalaisissa kielissä, joten kyse lienee lyydissä omaperäisestä uudismuodosteesta. Tämä tarkoittaa sitä, että **-keTA* on ollut lyydissä käytössä oleva johdin vielä kantasuomen hajoamisen jälkeenkin.

6.4 Lainasanojen sopeuttaminen

Haspelmath (2009: 42) toteaa, että jos yksi sanaluokka saa paljon lainasanoja yhdestä ja samasta kielestä, on kaksi mahdollisuutta: joko sopeuttaa ne olemassa olevaan

taivutustyyppiin tai omaksua lainojen mukana uusi taivutustyyppi. Näin yksinkertaista ei kuitenkaan lainasanojen omaksuminen ole. Olen tutkinut lainasanojen sopeuttamista olemassa olevaan taivutustyyppiin (artikkeli 4). Tutkimukseni mukaan on nähtävissä neljä erilaista metodia lainasanojen sopeuttamisessa *-*(e)TA*-johdostyyppiin: säännöllinen derivaatio, fonologinen adaptaatio, morfologinen adaptaatio ja etymologinen nativisaatio.

Lainasanojen omaksuminen ja *-*(e)TA*-johdosten muodostaminen sekä suomessa että pohjoissaamessa muistuttaa ennemmin sanan sisäistä rakennemuutosta kuin puhtaasti agglutinoivaa johtamista. Syynä tähän on johtimen luonne: johtimen *-*(e)TA* jatkajat, suomen *-*eA* ja pohjoissaamen *-*at*, liitetään sanavartalon ensimmäiseen tavuun. Tämä toisaalta aiheuttaa homonymiaa ja toisaalta näyttäytyy vartalon variaationa.

Morfologisessa adaptaatiossa käytetään kielessä olevia malleja. Puhujalle *-*(e)TA*-sanat näyttävät olevan ennemmin johdos- kuin vartalotyyppejä. Suomen osalta tämä tarkoittaa sitä, että kun osa sanasta tulkitaan suffiksiksi, sitä voidaan vaihdella. Itämerensuomessa, erityisesti suomen itämurteissa ja karjalassa, suffiksin *-*(e)TA* jatkajat varioivat suffiksien *-*keTA* ja *-*kkV* kanssa. Ainakin germaanisten ja skandinaavisten lainojen osalta variaation piirissä on myös *-*ja(s)*, kuten *huojas* ~ *huokea* tai *laaja* ~ *lakea* ~ *laakea*. Jotta tiettyyn johdostyyppiin voidaan morfologisen adaptaation myötä omaksua sanoja, täytyy sen olla avoin myös säännölliselle derivaatiolle. Tätä osoittaa lainasana-aineisto: saman aikakauden sanoja on otettu johdostyyppiin *-*(e)TA* sekä morfologisen adaptaation että säännöllisen derivaation avulla. Tässä suhteessa saamessa esiintyvä etymologinen nativisaatio itämerensuomesta ja suomesta lainattujen sanojen suhteen voi olla poikkeus, sillä aineisto ei osoita sanoja, jotka olisi muodostettu näiden kielten lainoista johtamalla.

Vanhimmat lainasanat suomen ja pohjoissaamen *-*eTA* adjektiiveihin ovat tulleet kantabaltista ja kanta-arjasta. Vanhimmat lainat on omaksuttu säännöllisen derivaation kautta. Nuorimmat lainat ovat suomeen tulleet ruotsista (*pramea*) ja venäjästä (*apea*). Näistä ruotsin sana on tullut derivaation, venäjän sana puolestaan morfofonologisen adaptaation kautta. Adaptaation myötä sana on strukturoitu uudelleen ja loppu *-eA* on tulkittu johtimeksi. Johtimen adjektiivistava funktio on johtanut siihen, että suomen *apea* on adjektiivi, vaikka venäjän vastine *obida* ’suru; loukkaus’ on substantiivi.

Ruotsista tullut *pramea* on varsin nuori laina. Kirjallinen ensiesiintymä sanalla on 1700-luvulta (NSES 2004: 954), mikä osaltaan vahvistaa oletusta, että johdin *-eA* on ollut produktiivinen aina viime aikoihin asti.

Pohjoissaamen nuorimmat lainasanat johdostyyppiin *-at* ovat tulleet suomesta ja mahdollisesti myös ruotsista (ks. artikkeli 4). Uusimmat lainasanat on sopeutettu johdostyyppiin morfologisen adaptaation keinoin. Suomesta lainattujen sanojen osalta Aikio käyttää termiä *etymologinen nativisaatio*, mutta tätä termiä voi käyttää myös silloin, kun kyse on pitkistä kontakteista erisukuisten kielten välillä (Häkkinen 2009: 10–11). Artikkelissa 4 olen käyttänyt eri termejä; *analoginen adaptaatio* ja *etymologinen nativisaatio*, vaikka olenkin samalla todennut, että kyse on samasta ilmiöstä ja asettanut Aikion terminologian hieman kyseenalaiseksi. Skandinaaviset lainasanat on adaptoitu hyvin samalla tavoin kuin suomestakin tulleet; tuoreimmatkin lainasanat on sopeutettu samaan johdostyyppiin kuin vanhemmat samantyyppiset sanat. Pitkät ja intensiiviset suhteet sekä suomenkielisten että skandinaavien kanssa sekä kaksikielisyys ovat mahdollistaneet samojen metodien käytön sekä vanhojen että nuorten lainasanojen sopeuttamisessa.

On huomionarvoista, että itämerensuomella ja saamella ei ole yhteisiä lainasanoja adjektiivityypissä **-eTA*, vaikka yhteisiä omaperäisiä sanoja on yksitoista (esim. sm. *virkeä* = saaP *fargat* 'id.'). Jotkin lainasanat esiintyvät sekä saamessa että itämerensuomessa, mutta ne eivät ole molemmissa kielissä samassa johdostyypissä. Näyttää siis siltä, että **-eTA*-johdokset on muodostettu varsin itsenäisesti, mahdollisesti suomalais-saamelaisen kantakielivaiheen jälkeen. Koska sekä saame että suomi ovat sopeuttaneet germaanisia ja skandinaavisia lainoja samoilla keinoilla johdostyyppiin **-eTA*, on todettava, että johdin **-eTA* on ollut produktiivinen suomalais-saamelaisen kantakielen jälkeen. Suurten lainasanamäärien myötä johtimen produktiivisuus on voinut jopa kasvaa itämerensuomessa ja saamessa. Tällaista osviittaa antaa myös se, että suomalais-saamelaiseen kantakieleen ei ole tullut sellaisia lainoja, jotka esiintyisivät **-eTA*-johdoksina sekä suomessa että saamessa.

6.4 Produktiivisuus

Sekä omaperäinen että lainasana-aineisto antavat viitteitä siitä, että produktiivisuuden aste on *-eA*-johtimella muuttunut ajan saatossa. On oletettu, että alkuaan se on liittynyt ainoastaan *A*-päätteisiin sanoihin. Sittemmin, esimerkiksi Lönnrotin muodosteista päätellen on johdin voitu liittää myös muihin sanoihin, esim. *jauhea* < *jauho* (Pitkänen 2008: 194). Lönnrotin kasvitieteen sanastoa tutkinut Kaarina

Pitkänen on ryhmitellyt Lönnrotin *-eA*-päätteiset termit otsikon ”harvinaisemmat johdostyypit” alle ja huomauttaa, että suurin osa näiden muottien piiriin kuuluvista termeistä on vanhoja leksikaalistuneita johdoksia, jotka on hyväksytty tai valittu aiemmasta kielestä. Yleisesti ottaen tässä ryhmässä on vähän johdoksia, mutta poikkeuksen muodostavat *-eA*-johdokset, joita on 38. Ne ovat Pitkäsen mukaan usein kantasanattomia. Hän ei kantasanattomista johdoksista kuitenkaan mainitse muita kuin *kutea* ’hopdragen’, joka oletettavasti on johdettu verbistä *kutistua*. Mikäli näin on, voi olla, että johdin *-eA* on ollut käytössä myös deverbaalisena adjektiivijohtimena, ei vain denominaalisena.

Eri sopeuttamistapojen kuvaamisen lisäksi osoitan artikkelissa 4, että johtimen produktiivisuutta voidaan tiettyyn pisteeseen asti tutkia lainasanojen avulla kielissä, joilla ei ole pitkää kirjallista historiaa. Väitän myös, että suurten lainasanamäärien sopeuttaminen tiettyyn johdostyyppiin vaikuttaa johtimen produktiivisuuteen lisäävästi. Olen lainasana-aineiston perusteella tullut siihen tulokseen, että johdin **-(e)TA* on ollut hyvin produktiivinen germaanisten lainasanojen tullessa suomeen. Toinen tulkintavaihtoehto on, että germaanisten lainasanojen sopeuttamisen myötä johdostyypin produktiivisuus on lisääntynyt.

Nykyään johtimen *-eA* produktiivisuus suomessa on siirtynyt säännöllisestä johtimesta mallisanajohtamisen produktiivisuuteen. Mallisanajohtamisella muodostettuja sanoja ovat mm. *päheä*, *käheä* ’hieno, upea’. Lisäksi kielikontaktien myötä esimerkiksi *kolea* ’viileä’ on saanut uuden merkityksen ’siisti, hieno’, mikä lienee englannin sanan *cool* ’viileä; hieno’ polysemian vaikutusta. Se puolestaan osoittaa, että vanhojen sanojen yhteyteen otetaan myös käännöslainoja, jolloin polysemian ja homonymian raja saattaa hämärtyä.

6.5 Lainasanojen semantiikka **-(e)TA*-johdostyypissä

Suomen adjektiivijohtimella *-eA* muodostetut adjektiivit viittaavat erityisesti fyysisiin ominaisuuksiin ja inhimilliseen taipumukseen. Suuri osa sanoista sisältää jonkin arvolatauksen; yleensä negatiivisen (*kankea, kauhea, vaikea*), mutta joskus myös positiivisen (esim. puhekielessä, jossa *-eA* > *-ee*: *rouhee, pähee, sähee* ’hyvä, erinomainen, tyylikäs’). Joidenkin arvo on tilannesidonnainen. Yleensä positiivisen affektin saavat sanat viittaavat nopeuteen (*nopea*), joskus myös inhimillisiin ominaisuuksiin. Adjektiivit, jotka viittaavat fyysisiin ominaisuuksiin, ovat yleensä affektiltaan neutraaleja tai negatiivisia.

Tärkein ero lainattujen ja omaperäisten *-eA*-adjektiivien välillä suomessa on, että vain kaksi lainasanaa, *lakea* ja *laakea*, viittaavat dimensioon ja vain yksi lainasana *apea* viittaa inhimilliseen taipumukseen. Se on samalla ainoa slaavilainen laina, joka on omaksuttu tähän johdostyyppiin. Muut johdostyypin *-eA* lainasanat viittaavat pääasiassa fyysisiin ominaisuuksiin.

Myös pohjoissaamen *-at*-johtimelliset adjektiivit viittaavat enimmäkseen fyysisiin ominaisuuksiin ja henkisiin taipumuksiin. Huomattavaa kuitenkin on värinnimitysten korostuminen tässä johdostyypissä: noin 110 *at*-adjektiivista yli kymmenen on enemmän tai vähemmän väriin viittaavia termejä (esim. *ruoksat* ’punainen’, *fiskat* ’keltainen’). Värinnimitysten joukossa on sekä omaperäisiä että lainattuja sanoja.

Suuri osa pohjoissaamen *-at*-johdostyypin lainasanoista viittaa fyysisiin ominaisuuksiin (15 sanaa 34:stä). Inhimillisiin taipumuksiin viittaavia lainasanoja on kuusi (esim. *roahkkat* ’rohkea’ < sm. *rohkea*) ja ne on kaikki lainattu joko suomesta tai itämerensuomalaisesta kantakielestä.

7. Tulokset 3: uudet etymologiat

Olen väitöskirjassani kommentoinut useita etymologioita. Joitakin olen myös täydentänyt (esim. suomen *musta* pohjoissaamen vastineen *mosttas* muut saamelaiskielissä esiintyvät vastineet artikkelissa 2). Esitän tässä luvussa lyhyesti ne uudet etymologiat, joita olen artikkeleissani esittänyt.

> PNen **pəŕi-* > neT *paryi* (verb) ’olla musta’, *paryidye*° ’musta’, neM *pi̯ĺĺiće* ’on musta’ (Lehtisalo 1956: 339–340)
> = En *pólʒed* (*ползе(дь)*) ’olla musta’, *polʒɛda*, *polʒɛde* ’musta’ (Katzschmann – Pusztay 1978: 175)
> ?< PS **pər̂å-* ’palaa’

Tundranenetsin *paryidye* ’musta’ ja enetsin *polʒɛda, polʒɛde* ’id.’ saattavat olla johdettu kantasamojedin sanasta **para* ’palaa’ (artikkeli 2). Tämä olisi paralleelinen merkityksenkehitys englannin sanalle *black* ’musta’, joka on peräisin indoeurooppalaisen kantakielen vartalosta **bhleg-* ’palaa’. Osa värinnimityksistä nenetsissä on nomineja, osa verbejä. Nenetsin valkoista tarkoittava *ser”* on nomini ja se on etymologisesti sama kuin kantasamojedin **s̯er* ’jää’, kun taas mustaa tarkoittava *paryidye* on verbi, joka lienee peräisin verbistä, joka tarkoittaa palamista. Näyttääkin siltä, että nenetsissä ominaisuussanan etymologinen tausta määrittää sen, onko se nomini vai verbi.

> SaaP *sáhppat* ’sinertävä, violetti’ < *sáhppi* ’marjamehu’, joka lainattu muodosta, joka perustuu kgerm. sanaan **saf/ppan* (> eng. *sap* ’mahla’) (kgerm. rekonstruktio Kroonen 2013: 420).
> Sanan *sáhppi* levikki on laaja sekä idässä että lännessä, mutta johdos *sáhppat* esiintyy vain pohjoissaamessa.

Pohjoissaamen osalta ehdotan, että sanat *sáhppi* ’sappineste’ ja *sáhppi* ’marjamehu’ ovat eri alkuperää (artikkeli 4). Yleensä sanan *sáhppi* merkityksiä ’marjamehu’ ja ’sappineste’ pidetään polyseemisina. Tästä syystä sanaa *sáhppi* pidetään suomen sanan *sappi* vastineena. Semanttisesti katsottuna on hyvin epätodennäköistä, että ’marjamehu’ kehittyisi merkityksestä ’sappi’. Ennemmin kyse on homonymiasta. Tästä syystä ehdotan, että merkitystä ’marjamehu’ kantava *sáhppi* on eri sana ja itse asiassa germaaninen tai kantaskandinaavinen laina (artikkeli 4). Aivan ongelmaton tämä etymologia ei ole, sillä kantagermaanin muoto **saf/ppan* (rekonstruktio Kroonen 2013: 420) ei ole säilynyt skandinaavisella puolella, vaan ruotsin *saft* ’mehu’ on muinaisyläsaksalainen laina (Hellquist 1922: 685). Sanasta *sáhppi* on johdettu *sáhppat* ’sinertävä, violetti’ (artikkeli 4).

Artikkelissa 4 esitän myös kaksi suomesta saameen lainattua sanaa. Toinen on pohjoissaamen *sáhkat* ’sakea’, joka on lainattu suomen sanasta *sakea*. Vastine sanalle löytyy myös inarinsaamesta muodossa *saahad* ’paksu’ (Álgu). Suomalaisille lainoille on tyypillistä, että sana on lainautunut paitsi pohjois- myös inarin- ja joskus koltansaameen.

Toinen suomesta tai mahdollisesti karjalasta lainattu sana on pohjoissaamen *livkat* ’nopea’, jolla on saamelaiskielissä vastineita: saaLu *livkedit* ’mennä nopeasti’; saaIn *livkeđ* ’kuhista’; saaKo *leu´ǩǩed* ’tuikkia (tähdistä), vinkata (silmää)’, saaKld *lį´vke*$^{\delta}$ ’id.’ (Álgu). Lainanantajaehdokkaaksi kelpaavat suomen *liukas* ’luistava; nopea’ tai karjalan *liukie, liykie* ’loiva (rinne); liukas; mieto; puhelias’ (KKVS s.v. *liukie*). Semanttisin perustein parempi ehdokas on suomen *liukas*. Fonologisesti lähempänä olisi karjalan *liukie*, jossa on pohjoissaamen *-at*-johdinta vastaava johdin *-ie*. Kuitenkin saamen *-at*-johdostyyppiin on lainattu myös muita suomen sanoja, joiden pääte on *-as*, kuten *girkat* ’kirkas (silmistä)’, joka on suomen sanasta *kirkas* lainattu. (Artikkeli 4.) Ongelmalliseksi rinnastuksen tekee se, että vain pohjoissaamen *livkat* on adjektiivi ja näin sopiva ehdokas suoraksi lainaksi joko suomesta tai karjalasta. Muissa saamelaiskielissä esiintyvät vastineet ovat verbejä, ja vain luulajansaamen *livkedit* on johdos (= saaP *livkkihit* ’livahtaa’). Yhteys lienee samanlainen kuin suomen sanan *liukas* yhteys sanoihin *lipeä* ja *livetä* (SSA 2: 51, 53, 55). Joko koko

sanue on lainattu itämerensuomesta kantasaameen tai sitten kyse on eriaikaisista lainoista kielten välillä, jolloin saamelaiskielten keskinäiset vastinesuhteet voivat olla mutkikkaampia kuin aiemmin on esitetty.

Artikkeleissani myös kommentoin aiemmin esitettyjä etymologioita. Yksi tällainen on Sammallahden (1988: 546) esittämä etymologia pohjoissaamen sanalle *njuolgat* 'suora', jolle hän esittää vastineen unkarista, vartalon *nyil-* 'avoin' (esim. *nyílik* 'avautuu', *nyilván* 'ilmiselvästi'). En pidä etymologiaa oikeana. Sen sijaan ehdotan, että *njuolgat* olisi johdettu sanasta *njuolla* 'nuoli'. Johtosuhde on semanttisesti uskottava 'nuoli' > 'suora', ja johtimena olisi toiminut **-keTA*. Johtosuhde levikin (Álgu, s.v. *njuolgat*) perusteella ajoittuu jo kantasaameen. (Artikkeli 4).

8. Lopuksi

Työn muodostavissa artikkeleissa on käytetty erilaisia metodeja ja sovellettu erilaisia kysymyksenasetteluja. Erityisesti olen käsitellyt adjektiivikategoriaa semantiikan näkökulmasta sekä morfologian ja lainautumisen kannalta. Olen soveltanut synkronisesta lähtökohdasta laadittua teoreettista taustaa historiallis-vertailevalla metodilla laadittuun aineistoon, eikä mielestäni jyrkkää rajanvetoa synkronian ja diakronian välille voi tehdä, vaan tämän päivän diakronia on eilisen synkroniaa. Tutkimukseni lähtökohtana ja keskeisenä vaikuttimena on ollut uralistiikassa käyty keskustelu kantauralin adjektiivikategoriasta.

Tässä työssä käytetyn teoreettisen lähestymistavan tuloksena on, että uralilaiseen kantakieleen on palautettavissa adjektiivikategoria. Olen myös osoittanut, että nykyisten uralilaiskielten adjektiivien morfosyntaksi poikkeaa usein selvästi substantiivien morfosyntaksista. Toisinaan adjektiivit kuitenkin käyttäytyvät samoin kuin pronominit, vaikkakin vain yksittäisissä tapauksissa. Tämä näyttäisi liittyvän laajemmin määräisyyden ilmaisemiseen, mikä voi olla laukaiseva tekijä myös sekä attribuutin merkinnän että kongruenssin synnyssä. Toisin kuin muissa kategorioissa, adjektiivikategorian määrittämisessä johtomorfologian rooli on tärkein.

Olen osoittanut, että uralilaisen kantakielen adjektiivikategoriaa leimaa semanttisesti tunnusmerkkisten adjektiivien puuttuminen. On todennäköistä, että tunnusmerkkisiä adjektiiveja on ollut jo uralilaisessa kantakielessä, mutta ne ovat kadonneet ja korvattu uusilla. Kyseinen ilmiö selittyy affektisanojen taipumuksella uusiutua usein: semanttinen tunnusmerkkisyys rinnastuu affektiin ja tabusanoihin.

Kantakieleen on palautettavissa dimensioon viittaavia adjektiiveja, jotka ovat merkitykseltään hyvin läheistä sukua positiolle. Dixonin (2004) mukaan positioon viittaavien sanojen adjektiivinomaisuus kertoo sanaluokan olevan avoin. Jos kuitenkin otetaan huomioon merkityksenkehitys ja se, että sanojen spesifistä alkuperäistä merkitystä ei välttämättä voida määrittää, herää kysymys, kuinka selkeä raja dimension ja position välillä oikeastaan on.

Tutkimukseni tärkeää antia on ollut osaltaan huomion kiinnittäminen käännöksiin (erityisesti artikkelissa 2). Etymologinen tutkimus on sanakirjojen selaamista, ja toisinaan joudutaan turvautumaan sanakirjassa esiintyviin käännöksiin. Ne eivät aina kuitenkaan ole riittävän tarkkoja. Erityisesti uralilaisten kielten osalta huomattavaa on, että ’mustaa’ tarkoittavat sanat viittaavat ainoastaan värin tummuuteen, eivät valon vähäisyyteen, toisin kuin esimerkiksi englannin *dark,* saksan *dunkel* ja ruotsin *mörk*, joita sanakirjakäännöksissä on käytetty.

Tutkimalla suffiksin **-(e)TA* historiaa, variaatiota ja produktiivisuutta olen osoittanut, että uralilaisessa kantakielessä on ollut adjektiivinjohdin, jonka ainoa tehtävä on osoittaa sanaluokka. Tällöin on selvää, että adjektiivikategoria on ollut olemassa jo kyseisessä kantakielivaiheessa. Uralilaisen kantakielen adjektiivikategoria on todennäköisesti ollut avoin, ja melko varmoja adjektiivietymologioita on noin 15. Janhunen (1981: 267) on sanan **pilmitä* virheellisen samojedirinnastuksen perusteella pitänyt adjektiivijohdinta **-(e)TA* deverbaalisena nominijohtimena. Saarikivi[13] sen sijaan on ehdottanut, että **-(e)TA* olisi erosijasta (**-tA*) attribuuttiasemassa irronnut omaksi funktiokseen. Laakso (2005: 101) kuitenkin toteaa, että taivutuksesta johtimeksi -kehitykset ovat tapahtuneet niin kauan sitten, että ne jäävät spekulatiivisiksi. Näin on tässäkin tapauksessa, enkä siksi usko, että tähän kehityskulkuun olisi mahdollista löytää vastausta.

Olen myös osoittanut, että lainasanoja on omaksuttu **-(e)TA*-johdostyyppiin, mikä on puolestaan lisännyt johtimen produktiivisuutta. Säännöllinen derivaatio on tällöin aina mukana lainautumisessa. Lainasanatutkimuksen osalta olen kuitenkin vain raapaissut lähinnä pintaa tässä väitöstutkimuksessa. Tulevissa tutkimuksissa tulisikin kiinnittää huomiota lainasanojen vaikutukseen adjektiivikategorioiden muuttumisessa ja adjektiiveihin liittyvissä poikkeustapauksissa. Tällaisia poikkeustapauksia voisivat olla esimerkiksi mordvan ja marin yksittäiset adjektiivit, jotka eroavat kongruenssinsa tai attribuuttirakenteensa puolesta muista adjektiiveista. Attribuutin kongruenssin alkuperää selvittäessä tulee ottaa huomioon mahdollisuus, että

[13] Henkilökohtainen tiedonanto.

kyseessä ei välttämättä ole suoranainen järjestelmän lainautuminen vaan ympäröivät kielet tukevat ja vahvistavat kielen rakenteellista kehittymistä tiettyyn suuntaan. Näin esimerkiksi attribuutti–pääsana-kongruenssin omaavat kielet ovat voineet tukea itämerensuomen kongruenssin voimakasta laajenemista.

Lainasanatutkimuksessa adjektiivit ovat siksikin kiinnostavia, että adjektiiveja ennemmin muodostetaan johtamalla kuin lainaamalla. Toisaalta, kuten artikkelissa 4 osoitan, lainasanoja sopeutetaan olemassa oleviin adjektiivityyppeihin, jolloin ne näyttävät johdoksilta, vaikka niiltä kantasana puuttuukin.

Vaikka työssäni olen saanut vastauksia useisiin uralilaiskielten adjektiiveja koskeviin kysymyksiin, on työn myötä noussut myös paljon uusia kysymyksiä. Johtimen **-(e)TA* historia kiinnostaa edelleen, erityisesti sen mahdollinen esiintyminen hantissa ja saamen vastaavan johtimen avulla muodostettujen adjektiivien variaatio attribuuttiasemassa.

Kantauralin kategorioiden olemassaolo herättää edelleen kysymyksiä. Koska emme tiedä kantauralin syntaksista läheskään niin paljon kuin morfologiasta ja leksikosta, jättävät nykykielten morfosyntaktiset rakenteet ainoat vihjeet morfosyntaktisten funktioiden käsittelyyn. Uralilaiskielissä adjektiivien määrittelyssä onkin olennaista se, millaisia taivutusmorfologisia kategorioita niiltä puuttuu, ei niinkään se, millaista taivutusmorfologiaa niillä on. Sen sijaan johtomorfologialla on tärkeä rooli adjektiivien luokan määrittämisessä.

Lyhenteet

Glossaukset

ABL	ablatiivi
ATTR	attribuutti
CAR	karitiivi
COMP	komparatiivi
CONJ	konjunktio
COP	kopula
DEF	definiitti
DET	determinatiivi
DU	duaali
ELA	elatiivi
GEN	genetiivi
ILL	illatiivi
INESS	inessiivi
LOC	lokatiivi
MODER	moderatiivi
NOM	nominatiivi
PART	partitiivi
PERS	persoona
PRET	preteriti
PRON	pronomini
PROS	prosekutiivi
PL	monikko
PRED	predikaatti
PRON	pronomini
PRS	preesens
PTCPL	partisiippi
POSS	possessiivi
SG	yksikkö

Kielet

en.	enetsi
eng.	englanti
ha.	hanti
kgerm.	kantagermaani
knen.	kantanenetsi
ksaa	kantasaame
ksam.	kantasamojedi
KU	kantaurali
neM	metsänenetsi
neT	tundranenetsi
ngan.	nganasaani
saaIn	inarinsaame
saaLu	luulajansaame
saaP	pohjoissaame
saaKld	kiltinänsaame
saaKo	kolttasaame
sm.	suomi
Š	Šuryskaryn murre (pohjoishanti)
unk.	unkari
vi.	viro

Muut

SOV	subjekti-objekti-verbi
SVO	subjekti-verbi-objekti
*	rekonstruktio
**	kielen vastainen

Lähteet

Aineistolähteet

S'atko 2003 = Materiaali ersäläisestä aikakauslehdestä S'atko. Sähköinen, skannattu aineisto. Volgan alueen tutkimusyksikön sähköiset aineistot, Turun yliopisto.

Kirjallisuuslähteet

Aikhenvald, Alexandra Y. 2007: Typological distinctions in word-formation. – Timothy Shopen (toim.), *Language typology and Syntactic Description, volume III: Grammatical categories and the Lexicon* s. 1–65. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.

Aikio, Ante 2000: Suomen *kauka*. – *Virittäjä* 104 s. 612–614.

———— 2002: New and old Samoyedic etymologies 1. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 57 s. 9–57.

———— 2006: New and old Samoyedic etymologies 2. –*Finnisch-Ugrische Forschungen* 59 s. 9–34.

———— 2007: Etymological nativization of loanwords. A case study of Saami and Finnish. – Toivonen, Ida & Diane Carlita Nelson (toim.), *Saami Linguistics* s. 17–52. Current Issues in Linguistic Theory 288. Amsterdam: John Benjamin Publishing Company.

Alatyrev, V. I. 1970: *Vydelitel'no-ukazatel'naja kategorija v udmurtskom jazyke*. (Rašširennyj doklad na III Meždunarodom kongresse finno-ugrovedov v g. Talline). Iževsk.

Alhoniemi, Alho 1985: *Marin kielioppi*. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisten kielten opintoja varten X. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Aronoff, Mark – Anshen, Frank 1998: Morphology and the Lexicon. – Andrew Spencer & Arnold M. Zwicky (toim.), *The Handbook of Morphology* s. 237–247. Oxford: Blackwell Publishers.

Álgu = *Saamen etymologinen tietokanta* (2006). Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, http://kaino.kotus.fi/algu/ (14.1.2015).

Bartens, Raija 1999: *Mordvalaiskielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 232. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

———— 2000: *Permiläiskielten rakenne ja kehitys*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 238. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Berlin, Brent & Kay, Paul 1969: Basic color terms: their universality and evolution. Berkeley: University of California Press.

Bobaljik, Jonathan David 2012: Universals in Comparative Morphology: Suppletion, Superlatives *and the Structure of Words*. Current Studies in Linguistics. Cambridge, Massachussets & London: The MIT Press.

Buck, C. D. 1949: *A dictionary of selected synonyms in the principal Indo–European languages: a contribution to the history of ideas*. Chicago: University of Chicago Press.

Chafe, Wallace 2012: Are adjectives universal? The case of Northern Iroquoia. – *Linguistic Typology* 16 s. 1–39.

Csúcs, Sándor 2005: *Die Rekonstruktion der permischen Sprachen*. Budapest: Akadémiai Kiadó.

Dixon, R.M.W. 1977: Where have all the adjectives gone? – *Studies in Language* 1 s. 19–80.

———— 2004: Adjective classes in typological perspective. – R. M. W. Dixon & Alexandra Y. Aikhenvald (toim.), *Adjective classes: A cross-linguistic typology* s. 1–49. Oxford: Oxford University Press.

Dryer, Matthew S. 2013: Order of Subject, Object and Verb. – Matthew S. Dryer & Martin Haspelmath (toim.): *The World Atlas of Language Structures Online*. Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. http://wals.info/chapter/81 (31.1.2015).

England, Nora C. 2004: Adjectives in Mam. – R. M. W. Dixon & Alexandra Y. Aikhenvald (toim.), *Adjective classes: A cross-linguistic typology* s. 125–146. Oxford: Oxford University Press.

ES = Gábor, Zaicz (toim.) 2006: *Etimológiai szótár: Magyar szavak és toldalékok erdete*. Budapest: Tinta könyvkiadó.

Fuchs, D. R. 1949: Der Komparativ und Superlativ in den finnischugrischen Sprachen. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* XXX, Heft 1–2 s. 147–230.

Futaky, István 1981: Zur herausbildung des farbfeldes im Finnougrischen. – *Lakó-emlékkönyv Nyelvészeti tanulmányok* s. 48–58. Budapest: ELTE.

Gerevich-Kopteff, Eva – Csepregi, Márta 1990: *Unkaria suomalaisille*. Finn Lectura.

Grey-Thomason Sarah 2001: *Language Contact*. Edinburgh: Edinburgh University Press.

Grünthal, Riho 2003: *Finnic adpositions and cases in change*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 244. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

———— 2005: Miksi itämerensuomessa on postpositioita? – *Virittäjä* 109 s. 25–51.

Hakanen, Aimo 1973: *Adjektiivien vastakohtasuhteet suomen kielessä*. Turku: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Hakulinen, Lauri 1979: *Suomen kielen rakenne ja kehitys*. Neljäs, korjattu ja lisätty painos. Helsinki: Otava.

Hallap, Valmen 1983: Eesti ja sugulaskeelte adjektiivitüüpe. – *Keel ja kirjandus* 26 s. 422–432.

Haspelmath, Martin 2009: Lexical borrowing: Concepts and issues. – Haspelmath, Martin & Uri Tadmor (toim.), *Loanwords in the World's Languages: A Comparative Handbook* s. 35–54. Berlin: Mouton de Gruyter.

———— 2010: Comparative concepts and descriptive categories in cross-linguistic studies. – *Language* 86 s. 1–27.

Hellquist, Elof 1922: *Svensk etymologisk ordbok*. Lund: C. W. K. Gleerups förlag.

Himmelmann, Nikolaus P. 1997: *Deiktikon, Artikel, Nominalphrase: zur Emergenz syntaktischer Struktur*. Linguistische Arbeiten 362. Tübingen: Niemeyer.

Hock, Hans Henrich – Joseph, Brian D. 1996: *Language History, Language Change, and Language Relationship*. Trends in Linguistics, Studies and Monographs 93. Berlin: Mouton de Gruyter.

Honti, László 1984: *Chrestomathia Ostiacica*. Budapest: Tankönyvkiadó.

———— 1988: Die wogulische Sprache. – Denis Sinor (toim.): *The Uralic languages: Description, history, and foreign influences* s. 555–571. Leiden: E. J. Brill.

Honti, László 1997: Fremdes oder Eigenständiges? Zum historischen Hintergrund der Attributivkongruenz in uralischen Sprachen. – Sirkka-Liisa Hahmo & Tette Hofstra & László Honti & Paul van Linde & Osmo Nikkilä (toim.), *Finnisch-ugrische Sprachen in Kontakt.* Finnougristik an der Rijksuniversiteit Groningen 21.–23. November 1996 s. 135–144.Vorträge des Symposiums aus Anlaß des 30-jährigen Bestehens der Maastricht: Shaker Publishing.

Häkkinen, Jaakko 2007: *Kantauralin murteutuminen vokaalivastaavuuksien valossa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomalais-ugrilainen laitos.

—————— 2009: Kantauralin ajoitus ja paikannus: perustelut puntarissa. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 92 s. 10–56.

Itkonen, Esa 2008: *Maailman kielten erilaisuus ja samuus*. *Osa* 1. Kolmas painos. Yleisen kielitieteen julkaisuja 12. Turku: Turun yliopisto.

Jalava, Lotta 2013: ”Adjectives” in Tundra Nenets: Properties of property words. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 94 s. 37–67.

—————— 2015: *Borders of (in)finiteness. Tundra Nenets predication in change.* Akateeminen väitöskirja. Helsingin yliopisto.

Janhunen, Juha 1981: Uralilaisen kantakielen sanastosta. – *Suomalais-Ugrilaisen Seuran Aikakauskirja* 77: 219–271.

—————— 1982: On the structure of Proto-Uralic. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 44 s. 23–42.

Jarva, Vesa 2003: *Venäläisperäisyys ja ekspressiivisyys suomen murteiden sanastossa*. Jyväskylä Studies in Humanities 198. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.

Kallio, Petri 2006: Kantakielten absoluuttista kronologiaa. – *Virittäjä* 110 s. 2–25.

Katzschmann, Michael – Pusztay, János 1978: *Jenissej-samojedisches (enzisches) Wörterverzeichnis*. Fenno-Ugrica 5. Hamburg: Buske.

KKVS = Marja Torikka (toim.) 2009: *Karjalan kielen verkkosanakirja*. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen verkkojulkaisuja 18. http://kaino.kotus.fi/cgi-bin/kks/kks_etusivu.cgi (29.01.2015).

Koivisto, Vesa 2013: *Suomen sanojen rakenne*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Koivulehto, Jorma 1999: Varhaiset indoeurooppalaiskontaktit: aika ja paikka lainasanojen valossa. – Paul Fogelberg (toim.): *Pohjan poluilla – Suomalaisten juuret nykytutkimuksen mukaan*. Bidrag till kännedom av Finlands natur och folk 153 s. 207–236. Helsinki: Societas Scientiarum Fennica.

Korhonen, Mikko 1980: Über die struktural-typologischen Strömungen (Drifts) in den uralischen Sprachen. – Ikola, Osmo (toim.): *Congressus quintues Internationalis Fenno-Ugrsitarum*. Turku 20.–27.8.1980. I. *Sessiones plenares* s. 87–110. Turku: Suomen Kielen Seura.

—————— 1981: *Johdatus lapin kielen historiaan*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Koski, Mauno 1982: Suomen johto-opin morfologiaa. Fennistica 4. Turku: Åbo Akademi.

———— 1983: *Värien nimitykset suomessa ja lähisukukielissä*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 391. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Kroonen, Guus 2013: *Etymological Dictionary of Proto-Germanic*. Leiden: Brill.

Kulonen, Ulla-Maija 1993: *Johdatus unkarin kielihistoriaan.* Suomi 170. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

———— 2007: *Itämansin kielioppi ja tekstejä*. Apuneuvoja suomalais-ugrilaisten kielten opintoja varten XV. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

———— 2010: *Fonesteemit ja sananmuodostus*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Laakso, Johanna 1997: On verbalizing nouns in Uralic. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 54 s. 267–304.

———— 2005: Johdon ja taivutuksen diakronisista suhteista. – Johanna Vaattovaara, Toni Suutari, Hanna Lappalainen & Riho Grünthal (toim.): *Muuttuva muoto. Kirjoituksia Tapani Lehtisen 60-vuotispäivän kunniaksi* s. 93–109. Kieli 16. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Lehtinen, Tapani 2007: *Kielen vuosituhannet. Suomen kielen kehitys kantauralista varhaissuomeen*. Tietolipas 215. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Lehtisalo, Toivo 1936: *Über die primären ururalischen Ableitungssuffixe*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 72. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

———— 1956: Juraksamojedisches Wörterbuch . Lexica Societatis Fenno-Ugricae 13. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Lyons, John 1969: Structural Semantics. An analysis of Part of the Vocabulary of Plato. Oxford.

———— 1977: *Semantics I*. Cambridge: Cambridge University Press.

MdWb = Paasonen, Heikki 1990–1996: *Mordwinisches Wörterbuch* I–IV. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XXIII. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 59. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura – Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Venäjän tiedeakatemian kielitieteen laitos.

Mikkola, Jooseppi Julius 1894: *Berührungen zwischen den westfinnischen und slavischen Sprachen*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia VIII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Mikola, Tibor 2004: *Studien zur Geschichte der samojedischen Sprachen.* Studia Uralo-Altaica 45. Szeged: SzTE Finnisch-Ugrische Institut.

Moshnikoff, Satu – Moshnikoff, Jouni – Koponen, Eino 2009: *Koltansaamen koulukielioppi*. Inari: Saamelaiskäräjät.

Nichols, Joanna 1981: *Predicate Nominals: A Partial Surface Syntax of Russian*. Berkeley: California University Press.

Nikkilä, Osmo 1981: Germaanisperäisiä ’reippaita’ sanoja itämerensuomessa. – *Sananjalka* 23: 63–82.

———— 1998: Nopea -> nopsa, selkeä -> selvä: Suffiksinvaihto ja suomen sanojen etymologiointi.– Urho Määttä & Klaus Laalo (toim.): *Kirjoituksia muoto- ja merkitysopista* s. 77–101. Folia Fennistica & Linguistica 21. Tampere: Tampereen yliopiston suomen kielen ja yleisen kielitieteen laitos.

NSES = Häkkinen, Kaisa (toim.) 2004: *Nykysuomen etymologinen sanakirja*. Helsinki:WSOY.

Olthuis, Marja-Liisa 2000: *Kielâoppâ*. Inarinsaamen kielioppi. Inari: Sämitigge.

OWb = Paasonen, Heikki – Donner, Kai 1926: *Ostjakisches Wörterbuch nach den dialekten an der Konda und am Jugan.* Zusammengestellt, neu transkribiert und herausgegeben von Kai Donner. Lexica Societatis Fenno-Ugricae II. Helsinki: Société Fenno-Ougrienne.

Pajunen, Anneli 1994: Adjektiivi-kategorian universaaliudesta. – *Virittäjä* 97 s. 513–542.

———— 1998: Pääsanaluokkien eriytymättömyydestä uralilaiskielissä. – Anneli Pajunen (toim.), *Kieliopillistumisesta, analogiasta ja typologiasta* s. 56–106. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

———— 2000: Suomen ominaisuuspredikaatio ja tyyppi *olla sairaana*. – Anneli Pajunen (toim.): *Näkökulmia kielitypologiaan* s. 36–87. Suomi 186. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Papp, Ferenc 1969: *Reverse.alphabetized dictionary of the Hungarian language.* Budapest: Akadémiai Kiadó.

Parpola, Asko 2012: Formation of the Indo-European and Uralic (Finno-Ugric) language families in the light of archaeology: Revised and integrated ’total’ correlations. – Grünthal, Riho & Petri Kallio (toim.): *A Linguistic Map of Prehistoric Northern Europe* s. 119–184. Suomalais-

Ugrilaisen Seuran Toimituksia 266. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Paul, Hermann 1886: *Principien der Sprachgeschichte*. Halle: Max Niemeyer.

Payne, Thomas E. 1997: *Describing morphosyntax. A guide for field linguistics*. Cambridge: Cambridge University Press.

Pitkänen, Kaarina 2008: *Suomi kasvitieteen kieleksi. Elias Lönnrot kielen kehittäjänä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Punttila, Matti 1985: *Nominien superlatiivisuuden ilmaiseminen*. *Vertailun typologiaa ja Kymenlaakson tienoon murteiden tarkastelua*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 421. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Raag, Virve 1998: *The Effects of Planned Change on Estonian Morphology*. Studia Uralica Upsaliensia 29. Uppsala: Acta Universitatis Upsaliensis.

Raun, Alo 1988: Proto-Uralic comparative historical morphosyntax. – Denis Sinor (toim.): *The Uralic languages: Description, history, and foreign influences* s. 555–571. Leiden: E. J. Brill.

Ravila, Paavo 1953: Sanaluokat, erityisesti uralilaisia kieliä silmälläpitäen. – *Virittäjä* 57 s. 41–50.

———— 1960: Adjektiiviattribuutin kongruenssin synty suomen kielessä. – *Sananjalka* 2 s. 28–35.

Rédei, Károly 1988: Geschichte der permischen Sprachen. – Denis Sinor (toim.), *The Uralic languages: Description, history, and foreign influences* s. 351–394. Leiden: E. J. Brill.

Rießler, Michael 2006: Om samiskans attributiva adjektivform. – Adrea Amft & Mikael Svonni (toim.): *Sápmi Y1K.Livet i samernas bosättningsområde för ett tusen år sedan* s. 135–150. Sámi dutkan 3. Uumaja: Umeå universitet.

———— 2011: *Typology and evolution of adjective attribute marking in the languages of northern Eurasia*. Akateeminen väitöskirja. Leipzig: Philologische Fakultät der Universität Leipzig. Muokattu 7.7.2012. http://omnibus.uni-freiburg.de/~ mr5496/downl/RIESSLER2011.pdf.

Ritter, Ralf-Peter 1991: Über einige vermeintliche Besonderheiten der Finnisch-Ugrischen Vorarten. – *Linguistica Uralica* 27 s. 3–11.

Räisänen, Alpo 1978: Kantasanan ja johdoksen suhteesta. – *Virittäjä* 82 s. 321–344.

Saarikivi, Janne – Grünthal, Riho 2005: Itämerensuomalaisten kielten uralilainen tausta. – Johanna Vaattovaara, Toni Suutari, Hanna Lappalainen & Riho Grünthal (toim.): *Muuttuva muoto. Kirjoituksia Tapani Lehtisen*

60-vuotispäivän kunniaksi s. 111–146. Kieli 16. Helsinki: Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.

Saarinen, Sirkka 1999/2000: Das permische Adjektivsuffix *-ęs'/-es'*. – *Ural-Alatiasche Jahrbücher, Neue Folge* 16 s. 110–128.

Salminen, Tapani 2002: Problems in the taxonomy of the Uralic languages in the light of modern comparative studies. – *Лингвистический беспредел: сборник статей к 70-летию А. И. Кузнецовой* s. 44–55. Москва: Издательство Московского университета.

Sammallahti, Pekka 1988: Historical phonology of the Uralic languages with special reference to Samoyed, Ugric, and Permic. – Denis Sinor (toim.), *The Uralic languages: Description, history, and foreign influences* s. 478–554. Leiden: E. J. Brill.

———— 1998: *The Saami languages – An Introduction*. Kárášjohka: Davvi girji.

Schachter, Paul – Shopen, Timothy: Parts-of-speech system. – Timothy Shopen (toim.), *Language typology and Syntactic Description, volume I: Clause structure* s. 1–60. Second edition. Cambridge: Cambridge University Press.

Siegl, Florian 2013: *Materials on Forest Enets, an Indigenous Language of Northern Siberia*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 267. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Sipőcz, Katalin 1994: *A vogul nyelv színnevei*. Studia Uralo-Altaica, supplementum 3. Szeged: Universitas Szegediensis.

Šits 2012 = Шиц Олга Александровна 2012: Атрибутивная группировка словоформ качественной семантики в уралских языках. Новосибирск.

SKES = Toivonen, Y. H. – Itkonen, Erkki – Joki, Aulis J. – Peltola, Reino (toim.) 1955–1978: *Suomen kielen etymologinen sanakirja*. Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

SSA 1–3 = Itkonen, Erkki – Kulonen, Ulla-Maija (toim.) 1992–2000: *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja.* Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 556, Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62. Helsinki: Kotimaisten kielten tutkimuskeskus – Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.

Stassen, Leon 1997: *Intransitive predication*. Oxford Studies in Typology and Linguistic Theory. Oxford: Oxford University Press.

———— 2013: Comparative Constructions. – Matthew S. Dryer & Martin Haspelmath (toim.): *The World Atlas of Language Structures Online*.

Leipzig: Max Planck Institute for Evolutionary Anthropology. http://wals.info/chapter/121 (31.1.2015).

Suihkonen, Pirkko 1990: *Korpustutkimus kielitypologiassa sovellettuna udmurttiin*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 207. Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura.

Szeverényi, Sándor 2005: Lexical categorization of property concept words in the Samoyedic languages. – Beáta Wagner-Nagyi (toim.): *Mikola konferencia 2004* s. 75–93. Szeged: SzTE Finn-Ugor Tanszék.

Turunen, Rigina 2002: Die farbbezeichnungen im mokscha-mordwinischen. – *Finnisch-Ugrische Forschungen* 57: 167–194.

———— 2010: Non-verbal predication in Erzya. Studies on morphosyntactic variation and part of speech distinctions. Akateeminen väitöskirja. Helsinki: Helsingin yliopisto.

UEW = Rédei, Karoly 1988–1991: *Uralisches etymologisches Wörterbuch* I–III. Wiesbaden: Otto Harrassowitz.

Uotila, T. E. 1933: *Zur Geschichte des Konsonantismus in den permischen Sprachen*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 65. Helsinki: Société Finno-Ougrienne.

VISK = Hakulinen, Auli – Vilkuna, Maria – Korhonen, Riitta – Koivisto, Vesa – Heinonen, Tarja Riitta – Alho, Irja 2004: *Iso suomen kielioppi*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. http://scripta.kotus.fi/visk (31.1.2015).

Wahlström, Max 2015: *The Loss of Case Inflection in Bulgarian and Macedonian*. Slavica Helsingiensia 47. Helsinki: Helsingin yliopisto.

WALS = Dryer, Matthew S. – Haspelmath, Martin (toim.): *The World Atlas of Language Structures Online*. München: Max Planck Digital Library. http://wals.info (31.1.2015).